II. Polityka zagraniczna Ukrainy w pierwszych latach niepodległości 1991-1994

1. Uwarunkowania wewnętrzne

Parlament ukraiński na początku 1992 r. przyjął odpowiednie postanowienia dotyczące symboliki państwowej, która nawiązywała do tradycji księstwa Włodzimierza Wielkiego i Ukraińskiej Republiki Ludowej z 1918 r[1]. Sprawy dotyczące symboli i hymnu zostały uporządkowane dość szybko i bez większych sporów między politykami. Wśród twórców niepodległego państwa nie było natomiast zgody w kwestii podziału kompetencji poszczególnych organów władzy. Mnożyły się także problemy wynikające z rozpadu powiazań gospodarczych z Rosją i innymi byłymi republikami radzieckimi. Ogromnym wyzwaniem było stworzenie własnego systemu finansowego i utrzymanie gospodarki na poziomie gwarantującym przynajmniej minimalne bezpieczeństwo socjalne obywateli.

W lutym 1992 r. Leonidowi Krawczukowi udało się skłonić odpowiednią liczbę deputowanych Rady Najwyższej do dokonania zmian w *Konstytucji USRR* z 1978 r. Nowe zapisy dotyczyły głównie urzędu prezydenckiego, którego nie było w republice radzieckiej. Prezydent po wprowadzeniu zmian stał się szefem państwa i władzy wykonawczej. Miał prawo wyznaczania premiera i najważniejszych ministrów, w tym spraw zagranicznych. Organem pomocniczym była Administracja Prezydenta, zaś konsultatywno-doradczym – Duma. Zakres samodzielności premiera i rządu określała wola szefa państwa i w dużej mierze urzędnicy jego Administracji. Prezydent wyznaczał także szefów lokalnej administracji[2]. Z mocy najwyższego prawa, jakim była konstytucja, uzyskał władzę większą niż sekretarze partii komunistycznych w krajach bloku radzieckiego. Krawczuk wprowadził na Ukrainie rozwiązania, które kilka lat później dość wiernie skopiował i udoskonalił prezydent Białorusi Aleksander Łukaszenko.

W ciągu roku po rozpadzie Związku Radzieckiego w niepodległej Ukrainie pojawiła się półtoramilionowa liczba bezrobotnych. Sowieckie społeczeństwo przeżyło wielkie rozczarowanie zmianami politycznymi i pierwszą falę nostalgii za upadłym imperium, czemu dało wyraz w kolejnych wyborach parlamentarnych i prezydenckich w 1994 r.

Umacniając niezależność władze Ukrainy wprowadziły własną walutę zwaną kuponami-karbowańcami, która przez pewien czas funkcjonowała obok radzieckich rubli. Miarą

---

[1] *Правительственный портал. Государственная символика Украины*: http://www.kmu.gov.ua/control/ru/publish/article?art_id=18992065&cat_id=33721 [25.07.2011]

[2] Г. Касьянов, *Україна 1991-2007. Нариси новітньої істроії,* Київ 2008, s. 44-45.

aktualnej wartości kuponów i rubli był dolar amerykański[3]. W warunkach inflacji sięgającej w 1992 r. ponad 2500% naturalnym zjawiskiem było wykupywanie towarów i długie kolejki przed sklepami. W latach 1992-1994, według różnych źródeł ukraińskich, nastąpił spadek PKB w granicach 56-62%[4]. Problemy gospodarcze i społeczne zgodnie z oczekiwaniami działaczy różnych nurtów narodowo-niepodległościowych miała rozwiązać prywatyzacja. Stosowne ustawy Rada Najwyższa uchwaliła w marcu 1992 r[5]. W ciągu 5 lat zamierzano sprzedać ponad połowę przedsiębiorstw państwowych. Podobnie jak w Rosji na prywatyzacji najbardziej skorzystała postsowiecka nomenklatura. Powiązanie biznesu z polityką, służbami specjalnymi i światem przestępczym sprzyjało stałemu poszerzaniu szarej strefy i wszechobecnej korupcji[6]. Bogacenie się nielicznych dokonywało równolegle z ubożeniem większości społeczeństwa. Strajki i manifestacje o podłożu ekonomicznym stawały się nowym zjawiskiem w postradzieckiej Ukrainie.

Prezydent Krawczuk korzystając z uprawnień, jakie dawała mu konstytucja, w październiku 1992 r. powierzył urząd premiera prezesowi Ukraińskiego Związku Przemysłowców i Przedsiębiorców Leonidowi Kuczmie. Nowy premier reprezentował starą nomenklaturę i był zwolennikiem stabilizacji gospodarki w oparciu o przywracanie powiązań ekonomicznych z Rosją i integracji Ukrainy w strukturach WNP. Kuczma chciał prywatyzować majątek państwowy i reformować kraj, lecz wzorem dla niego były działania rosyjskich liberałów. Efektem rocznych rządów Kuczmy było pogłębienie patologicznych procesów – przyśpieszenie uwłaszczenia nomenklatury, dalsze ubożenie społeczeństwa i narodziny skorumpowanego państwa[7]. 22 września 1993 r. prezydent powierzył pełnienie obowiązków premiera dotychczasowemu zastępcy Leonida Kuczmy Jefimowi Zwielińskiemu, a po kilku dniach sam przejął bezpośrednie kierowanie rządem.

Władza wykonawcza faktycznie wymknęła się spod kontroli parlamentu. Jesienią 1993 r. skala konfliktu między prezydentem i Radą Najwyższą wykluczała możliwość kompromisu i

---

[3] *Формування грошово-монетної системи незалежної України*: http://pidruchniki.com.ua/16850303/finansi/formuvannya_groshovo-monetnoyi_sistemi_nezalezhnoyi_ukrayini [26.07.2011]

[4] Г. Касьянов, *Україна 1991-2007…,* с. 76.

[5] *Постанова Верховної ради України про введення в дію Закону України „Про приватизацію майна державних підприємств"*: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2164-12 [26.07.2011]; *Закон Украины от 6 марта 1992 года №2171-XII О приватизации небольших государственных предприятий (малой приватизации)*: http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=10223 [26.07.2011]

[6] С. Головатий, Л. Денисенко, М.Полудьонний, *Доповідь: Корупція в Україні: причини, особливості, наслідки*: http://kpk.org.ua/2006/06/21/print:page,1,dopovd_korupcja_v_ukran_prichini._osoblivost._nasldki.html [26.07.2011]

[7] Кость Бондаренко, *Роль Леонида Кучмы в истории Украины,* http://rmc.org.ua/projects/public_lections/9/ [27.07.2011]

obie strony zamierzały odwołać się do opinii publicznej w postaci referendum, w którym społeczeństwo miało jednoznacznie wskazać, kto na Ukrainie miał podejmować ostateczne decyzje[8]. Wydarzenia moskiewskie z października 1993 r. i pacyfikacja przy pomocy wojska rosyjskiego parlamentu przez prezydenta Jelcyna, wpłynęły otrzeźwiająco na ukraińskich polityków. Kompromisowym rozwiązaniem miały być przyśpieszone wybory parlamentarne i prezydenckie. Pierwsze wyznaczono na marzec, drugie na czerwiec 1994 r.

Wybory parlamentarne odbywały się w sytuacji ogromnego kryzysu politycznego, gospodarczego i społecznego. Wzięły w nich udział 26 partii politycznych oraz jeszcze bardziej liczne komitety społeczne lub pracownicze organizowane przez przedstawicieli miejscowej nomenklatury. Największe partie korzeniami sięgały epoki radzieckiej. Były to Komunistyczna Partia Ukrainy, Socjalistyczna Partia Ukrainy i Chłopska Partia Ukrainy. Ta ostatnia była w zasadzie zrzeszeniem dyrektorów kołchozów. Tuż przed wyborami partie te utworzyły koalicję „Lewi". Wszystkie bazowały na wzrastającej nostalgii po ZSRR i dawały do zrozumienia, że powrót do bliskich relacji z Rosją będzie priorytetem ich działania.

Ugrupowania narodowo-niepodległościowe – Ruch Ludowy Ukrainy, Republikańska Partia Ukrainy, Demokratyczna Partia Ukrainy i Kongres Ukraińskich Nacjonalistów – miały swoich zwolenników głównie w zachodnich obwodach kraju oraz w Kijowie. W atmosferze narastających proradzieckich sentymentów wywołanych rozczarowaniem realiami niepodległej Ukrainy, szanse tych ugrupowań na zwiększenie wpływów w Radzie Najwyższej były znikome.

Układ sił w nowej Radzie Najwyższej odzwierciedlał istniejące nastroje społeczne. Po głosowaniu 27 marca najwięcej miejsc (168) zdobyli kandydaci bezpartyjni reprezentujący lokalne grupy interesów. KPU zdobywając 85 mandatów zdeklasowała pozostałe partie. Ruch Ludowy Ukrainy będący największym ugrupowaniem wśród organizacji nurtu narodowo-niepodległościowego zdobył 20 miejsc w nowym parlamencie. Dobry wynik Partii Chłopskiej (18 mandatów) i socjalistycznej (14 mandatów) – dawał lewicowej koalicji podstawy do kierowania Rada Najwyższą[9]. Przewodniczącym parlamentu został przywódca socjalistów Ołeksandr Moroz.

Wybory odbywały się w jednomandatowych okręgach, w których miejsce w parlamencie zdobywał kandydat, który uzyskał ponad 50% oddanych głosów[10]. Dawało to ogromne

[8] *Референдум відбудеться 26-го вересьня*, „Svoboda. Ukrainian daily": http://www.scribd.com/doc/16418259/Svoboda1993116 [27.07.2011]
[9] *Парламентские выборы на Украине (1994)*: http://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/384863 [27.07.2011]
[10] *Украина: опасность мажоритаризма в новой демократии*: http://aceproject.org/ace-ru/topics/es/esy/onePage [27.07.2011]

możliwości działania ludziom, którzy w niejasnych okolicznościach dorobili się ogromnego majątku. Niezależni deputowani powiązani byli najczęściej z wielkim biznesem, który szukał zabezpieczenia swojej pozycji w polityce[11]. Większość z nich dość szybko została pozyskana przez nowego szefa władzy wykonawczej, który rozdając kierownicze stanowiska w administracji, koncesje i przywileje budował własne zaplecze parlamentarne.

Wybory prezydenckie odbywały się w dwóch turach. Najpoważniejszym konkurentem dla urzędującego prezydenta był były premier Leonid Kuczma. Ugrupowania narodowo-niepodległościowe rozczarowane wynikami wyborów parlamentarnych nie wystawiły własnych kandydatów. Pierwszą turę wygrał Leonid Krawczuk zdobywając 37,7% głosów. Kuczma uzyskał 31,3% poparcie. Prezydent występując jako strażnik niepodległości zdobył przewagę w obwodach zachodnich i centralnych, Kuczma we wschodnich i południowych, gdzie dominowała ludność rosyjskojęzyczna[12].

W drugiej turze Krawczuk, wspierany przez państwowe środki masowego przekazu, akcentował swoje zasługi dla niepodległej Ukrainy i wytykał wady konkurenta, a szczególnie jego powiązania z rosyjskimi ośrodkami wpływu na Ukrainie. Kuczma prezentował się jako reformator, któremu prezydent nie pozwolił zrealizować programu naprawy państwa, gdy pełnił urząd premiera. Zapowiadał walkę z korupcją, poprawę relacji z Rosją oraz nadanie rosyjskiemu statusu oficjalnego języka na Ukrainie. Prezydent prezentował się jako kandydat kierujący się ideologią, zaś były premier pragmatyzmem[13]. W tym układzie ugrupowania narodowo-niepodległościowe poparły Krawczuka, zaś komuniści i socjaliści Kuczmę. Drugim prezydentem Ukrainy, zdobywając 52% głosów, został Kuczma. Krawczuk uzyskał poparcie 45% elektoratu, głównie w zachodniej części kraju[14].

Ogromnym problemem w polityce wewnętrznej w pierwszej połowie lat 90 stanowił separatyzm obszarów zamieszkałych przez ludność rosyjskojęzyczną. Dotyczyło to szczególnie Krymu, Donbasu i dawnej Małorosji, której centrum administracyjno-polityczne stanowiła Odessa. Inteligencja, a także część postsowieckiej nomenklatury na tych obszarach domagały się od Kijowa statusu republik autonomicznych.

---

[11] Г. Касьянов, *Україна 1991-2007. Нариси новітньої істроії ...,* s. 52.

[12] *Украина. Президентские выборы*: http://www.electoralgeography.com/new/ru/countries/u/ukraine/ukraine-presidential-election-1994.html (dostęp 27.07.2011)

[13] *Выборы в Украине. Досрочные президентские выборы 1994 года прошли у два тура*: http://photo.ukrinform.ua/rus/current/photo.php?id=297597 [27.07.2011]

[14] *Электоральная карта Украины. Президентские выборы 1994*: http://www.politforums.ru/ukraine/1267049877.html [27.07.2011]

Szczególnie drażliwa była sprawa Krymu, gdzie w Sewastopolu znajdowała się potężna baza radzieckiej marynarki wojennej. Flota Czarnomorska po rozpadzie ZSRR formalnie była własnością WNP, w rzeczywistości została przejęta przez Rosję, która nie zamierzała rezygnować ze swoich baz na Morzu Czarnym. Rosyjski parlament zgłaszał wątpliwości w sprawie przynależności państwowej całego Krymu, podkreślając, że został on przekazany Ukrainie w 1954 r. z naruszeniem obowiązującego wówczas sowieckiego ustawodawstwa[15].

W 1990 r. w reakcji na ogłoszenie suwerenności USRR powstał Republikański Ruch Krymu, który zażądał nadania półwyspowi statusu autonomicznej republiki. Postulat Ruchu został poparty przez miejscowe władze obwodowe oraz krymską organizację KPZR. W styczniu 1991 r. w specjalnym referendum zorganizowanym przez władze obwodu krymskiego ponad 93% mieszkańców opowiedziało się za utworzenie Krymskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej w składzie ZSRR, czyli za całkowitym wyjściem z Ukrainy[16]. Wynik tego referendum był jednoznaczny i władze Ukrainy Radzieckiej potraktowały go bardzo poważnie. W lutym Rada Najwyższa powołała Krymską Autonomiczną Socjalistyczną Republikę Radziecką (KASRR) w składzie Ukrainy[17]. Nie rozwiązywało to sprzecznych problemów ponieważ ludność półwyspu chciała zachowania łączności z Rosją, a nie Ukrainą.

We wrześniu 1991 r. Rada Najwyższa KASRR przyjęła *Deklarację o suwerenności państwowej Krymu* i zmieniła nazwę postulowanego państwa na Republikę Krym[18]. W odpowiedzi na ustawę parlamentu Ukrainy *O Statusie Autonomicznej Republiki Krymu* z 29 kwietnia 1992 r. Rada Najwyższa w Symferopolu wydała ustawę *O ogłoszeniu państwowej samodzielności Republiki Krym,* a 6 maja uchwaliła *Konstytucję Republiki Krym*[19]. Językiem państwowym na półwyspie uczyniono rosyjski.

Chociaż żadna władza na Ukrainie nie uznawała niepodległości Krymu, to zagrożenie utraty części terytorium państwa było bardzo realne. Kijów był skłonny uznać daleko idącą

---

[15] *Постановление верховного Совета Российской Федерации „О правовой оценке решений высших органов государственной власти РСФСР по изменению статуса Крыма", принятых в 1954 году*: http://sevkrimrus.narod.ru/ZAKON/o1954.htm [27.07.2011]

[16] *Правовой статус Крыма: исторический аспект*: http://ukrstor.com/ukrstor/fedorov-pravstatus.html#2-1 (dostęp 27.07.2011); *Общекрымский Референдум 20 января 1991 года*: http://sevkrimrus.narod.ru/ZAKON/1991.htm [27.07.2011]

[17] *Постановление Верховного совета Украинской ССР о введении в действие Закона Украинской ССР „О восстановлении Крымской Автономной Советской Социалистической Республики" и о пополнении состава Верховного Совета Крымской АССР 12 февраля 1991 г.*: http://sevkrimrus.narod.ru/ZAKON/1991-2.htm [27.07.2011]

[18] *Декларация о Государственном суверенитете Крыма*: http://sevkrimrus.narod.ru/ZAKON/dekl.htm (dostęp 27.07.2011)

[19] *Конституция Республики Крым принята седьмой сессией Верховного Совета Крыма 6 мая 1992 года*: http://sevkrimrus.narod.ru/ZAKON/1992konst.htm [27.07.2011]

autonomię, lecz w granicach Ukrainy. Prezydent Krawczuk próbował zmienić sytuację głównie metodami politycznymi. Możliwość manewru ułatwiały powroty Tatarów, wywiezionych z półwyspu w głąb Rosji po drugiej wojnie światowej za kolaborację z Niemcami. W zaistniałej sytuacji uzyskali oni wsparcie ze strony najwyższych władz ukraińskich, które traktowały Tatarów jako czynnik równoważący wpływy Rosjan[20]. Los Krymu zależny był jednak od zakresu poparcia dla separatystów ze strony Federacji Rosyjskiej i skłonności z jej strony do ryzyka wywołania konfliktu z Ukrainą.

We wrześniu 1993 r. na Krymie odbyła się pierwsza tura wyborów prezydenckich. Spośród wielu kandydatów liczyło się dwóch – Mikołaj Bagrow i Jurij Mieszkow. Pierwszy był reprezentantem starej nomenklatury sowieckiej i skłaniał się zostać prezydentem Autonomicznej Republiki Krymu oraz zaakceptować państwowość ukraińską[21]. Mieszkow, lider Republikańskiej Partii Krymu, popierany przez blok partii i organizacji „Rosja", opowiadał się za niepodległym państwem krymskim sprzymierzonym z Rosją lub wręcz wchodzącym w skład Federacji[22]. Zgodnie z *Konstytucją* z 6 maja 1992 r. ubiegał się on o stanowisko prezydenta Republiki Krym. Mieszkow wygrał z dużą przewagą nad rywalem (73%) w drugiej turze głosowania, które odbyło się 4 lutego 1994 r.

Politycy ukraińscy zajęci wyborami parlamentarnymi i prezydenckimi umożliwili dużą swobodę działania prezydentowi Krymu, który przejął miejscową administrację, służby policyjne i stworzył własną gwardię prezydencką. Mieszkow podjął także starania nad wprowadzeniem rubla rosyjskiego jako waluty państwowej na Krymie oraz zaproponował władzom Rosji rozmowy na temat zawarcia traktatu określającego warunki integracji z Federacją.

Sytuacja na półwyspie wymknęła się całkowicie spod kontroli Kijowa, a prezydent Krawczuk miał nawet wyrazić opinię, że Krym został stracony przez Ukrainę[23]. Wszystko zmieniło się dość szybko, gdy okazało się, że Rosja nie zamierza wspierać prezydenta Krymu i organizacji rosyjskich w działaniach na rzecz oderwania od Ukrainy[24]. Wśród polityków

[20] Александр Мащенко, *О том, как Кучма подливал Мешкову. Почему на Украине нет двух президентов. О России как гаранте крымской автономии. Об автономии и федерализме. О русском большинстве и „злой Меджлисовской собаке"*: http://sevkrimrus.narod.ru/texstes/zatul3.htm [28.07.2011]
[21] Н. Багров, *Политико-правовые аспекты становления Автономной Республики Крым*: http://www.nbuv.gov.ua/ellib/crimea/Bagrov/knp4_27.pdf [28.07.2011]
[22] Олег Слюсаренко**,** *Русская община Крыма – этапы борьбы за права русскокультурного населения Крыма и Украины*: http://www.ruscrimea.ru/cms/?go=mon&in=view&id=13 [28.07.2011]
[23] Г. Касьянов, *Україна 1991-2007. Нариси новітньої істроїї…,* s. 100.
[24] А. Мащенко, *О том, как Кучма подливал Мешкову…*

krymskich pojawiły się rozbieżności, które wykorzystały władze Ukrainy[25]. Nowo wybrany prezydent Kuczma rozpoczął pertraktacje z przedstawicielami Rady Najwyższej Republiki Krym. Różnymi obietnicami politycznymi oraz demonstracją obecności militarnej zjednał większość, która przegłosowała likwidację urzędu prezydenta Krymu[26]. Na szefa władzy wykonawczej do Symferopola Kuczma wysłał ojca swojego zięcia, Anatolija Franczuka. W 1995 r. władze Ukrainy faktycznie zlikwidowały wszystkie atrybuty politycznej samodzielności Krymu i narzuciły ustawodawstwo obowiązujące w całym kraju.

2. Neutralność, Wschód, czy Zachód?

W strukturach rządu Ukraińskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej istniało Ministerstwo Spraw Zagranicznych, gdzie w połowie lat osiemdziesiątych zatrudnionych było 87 osób. Ostatni szef tego resortu w republice radzieckiej i pierwszy w niepodległym państwie Anatolij Złenko porównał pracę MSZ USRR do dziecięcej kolei na obrzeżach Kijowa. „Na pierwszy rzut oka, wszystko prawdziwe – pociąg, podkłady i szyny, a w rzeczywistości – to tylko zabawa, przygotowanie do realnego życia. Realne życie dla MSZ Ukrainy zaczęło się po ogłoszeniu niepodległości”[27]. Rola przedstawicieli Ukrainy Radzieckiej na arenie międzynarodowej ograniczała się do wzmocnienia dodatkowym głosem stanowiska Moskwy w światowych organizacjach. Dyplomacja ukraińska była częścią dyplomacji radzieckiej. Złenko podkreślał, że resortem tym zazwyczaj kierowali ludzie o wysokich kwalifikacjach i kulturze osobistej, lecz bardzo dalecy od tego, aby promować dyplomację ukraińską jako odrębne zjawisko na arenie międzynarodowej. Była to więc dobra szkoła, w której jednak nie uczono myślenia w kategoriach państwa ukraińskiego.

Historyk ukraiński Gieorgij Kasjanow rozdział w swojej książce opisujący pierwsze lata polityki zagranicznej niepodległej Ukrainy zatytułował – „niemowlęta w dżungli”[28]. Z pewnością wykazał się nadmiernym krytycyzmem, lecz poszukiwanie zasad umocowania państwa na arenie międzynarodowej charakteryzowało cały okres prezydentury Leonida Krawczuka oraz jego następcy Leonida Kuczmy.

Pojawienie się państwa ukraińskiego dobrze zostało przyjęte przez większość krajów świata. Następnego dnia po ogłoszeniu wyników grudniowego referendum w sprawie niepodległości pierwszym krajem, który uznał Ukrainę była Polska. Następnie uczyniły to

---

[25] Н. Королёва, *90-е годы: о Крыме и его лидерах ... так в наше время не состоялось воссоединение Крыма с Россией*: http://sevkrimrus.narod.ru/texstes/koroleva.htm [28.07.2011]

[26] Пимен Иваненко, *О причинах разногласий русских организаций в Крыму,* http://sevkrimrus.narod.ru/texstes/malenev.htm [28.07.2011]

[27] А. Зленко, *Дипломатия и политика. Украина в процессе динамичних геололитических перамен,* Харьков 2004, s. 33.

[28] Г. Касьянов, *Україна 1991-2007. Нариси новітньої істроїі...*, s. 103.

Kanada, Węgry, Litwa i Łotwa. Do końca 1991 r. ukraińskie państwo uznawało 68 krajów, rok później liczba ta wzrosła do 132. Z większością Ukraina nawiązała stosunki dyplomatyczne[29]. Kraje europejskie, które najszybciej uznały państwowość ukraińską, dostrzegały w tym korzystną dla siebie zmianę układu sił w Europie Wschodniej, a przede wszystkim osłabienie pozycji Rosji, która głównie z powodu doświadczeń historycznych wciąż budziła w nich poczucie zagrożenia. Szczególne zainteresowanie tą częścią Europy Kanady wynikało z faktu istnienia na jej terytorium ponad milionowej i bardzo wpływowej diaspory ukraińskiej. Z oczywistych względów powstanie niepodległej Ukrainy było ogromnym wyzwaniem dla Rosji. Od polityki zagranicznej tego państwa w olbrzymim stopniu zależała jej pozycja polityczna w Europie i świecie. Polityka zagraniczna niepodległej Ukrainy determinowała stosunki polityczne na całej przestrzeni postradzieckiej.

Teoretyczne podstawy tej polityki tworzyła *Deklaracja o suwerenności państwowej USRR* z 16 lipca 1990 r. Niektóre elementy *Deklaracji* dotyczące polityki zagranicznej urzeczywistniły się po ogłoszeniu niepodległości, inne natomiast straciły na znaczeniu. Ukraina dopiero u schyłku 1991 r. stała się podmiotem prawa międzynarodowego i mogła w tym charakterze zawierać układy dwustronne z innymi krajami. Nieaktualnym po 24 sierpnia 1991 r. stał się zapis o możliwości podpisania nowego układu związkowego. Najbardziej problematyczny i dyskusyjny stał się fragment *Deklaracji* mówiący o tym, że Ukraina „ogłasza swój zamiar stać się państwem neutralnym, które nie uczestniczy w wojskowych blokach i dotrzymuje wierności trzem antyatomowym zasadom – nie przyjmować, nie produkować i nie nabywać broni jądrowej”[30].

W sprawach polityki zagranicznej najważniejsze w pierwszych latach niepodległości było stanowisko Rady Najwyższej. Układ sił w parlamencie nie zmienił się po sierpniu 1991 roku, w dalszym ciągu dominowali w nim przedstawiciele nomenklatury i środowisk postkomunistycznych. Parlamentarna większość akceptowała ideę państwa neutralnego i nie należącego do bloków militarno-politycznych. Początkowo, gdy zaistniał problem zakresu integracji Ukrainy w strukturach WNP, a zwłaszcza przystąpienia do systemu bezpieczeństwa zbiorowego, zasada neutralności państwa była eksponowana przez środowiska narodowo-niepodległościowe jako argument przeciwko zbliżaniu z Rosją. Wybitny przedstawiciel tego nurtu, Borys Tarasiuk, podkreślał, że od 1991 r. aktualne w polityce ukraińskiej było pytanie: „czy być strefą buforową, państwem między Wschodem i Zachodem, czy należeć do jednej z

[29] С. Віднянський, І. Мельмникова, А. Мартинов, О. Горенко, Д. Никифорук, *Зовнишня політика України в умовах глобалізації. Анотована історична хроніка міжнародних відносин,* Київ 2004, s. 6-12.
[30] *Декларація про державний суверенітет України*: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=55-12 [19.07.2011]

dwóch wojskowych instytucji – Układu Taszkienckiego, czyli systemu obronnego WNP lub do NATO"[31]. Tarasiuk ocenił, że podjęto wówczas słuszne decyzje, a jedyne postanowienia jakie podjęto w tej sprawie dotyczyły nie podpisywania Układu Taszkienckiego.

Komuniści pozostali żarliwymi obrońcami neutralności, gdy pojawiły się pierwsze projekty zacieśnienia współpracy politycznej z Zachodem, a zwłaszcza z NATO. Ich prawna argumentacja pozostała niezmienna także w następnych latach. Wychodzili oni z założenia, że skoro *Akt o ogłoszeniu niepodległości Ukrainy* odwoływał się do *Deklaracji* z 16 lipca 1990 r., w której „uroczyście ogłaszano zamiar stać się w przyszłości stale państwem neutralnym" oraz, że za takim statusem niepodległego państwa głosowali obywatele w referendum 5 grudnia 1991 r. to przyjęto rozwiązanie, które na trwale określało jego międzynarodowe położenie. Neutralność była wyborem uczynionym przez najwyższy organ władzy i naród ukraiński[32].

Prezydent Krawczuk i minister spraw zagranicznych Złenko w kwestii neutralności Ukrainy zajmowali bardziej elastyczne stanowisko. Szef dyplomacji pisał, że *Deklaracja* mówiła jedynie o zamiarach Ukrainy Radzieckiej stać się przyszłości neutralnym państwem. „Zmienia się świat, zmienia się polityczna rzeczywistość na Ukrainie i w Europie – zmieniają się także zamiary. (…) Ukraina powinna zabezpieczyć sobie maksymalnie szeroką przestrzeń dla działalności. Ograniczać siebie tezami, które obiektywnie zestarzały się w ciągu roku od ich przyjęcia, byłoby czymś bezsensownym"[33]. Człowiek, który miał największy wpływ na kształtowanie polityki zagranicznej Ukrainy w pierwszych latach niepodległości wyznał, że nigdy nie był zwolennikiem neutralności i nie uczestnictwa w układach polityczno-militarnych. Na to mogły sobie pozwolić Szwajcaria lub Turkmenistan, lecz nie Ukraina położona na skrzyżowaniu najważniejszych szlaków Europy i Azji. „Neutralność wspomniana w *Deklaracji o suwerenności państwowej USRR* okazała się nieprzyswajalną w europejskich realiach, w których znalazła się Ukraina, stając się niepodległym państwem. (…) Dlatego wyrzeczenie się zasad neutralności i nie uczestnictwa w blokach polityczno-militarnych – to nie zmiana politycznych ideałów i nie polityczna koniunktura. To normalne dla młodego państwa przejście od początkowych nieco wyidealizowanych wyobrażeń do uświadomienia realiów i formułowania na ich podstawie praktycznej polityki"[34].

---

[31] Б. Тарасюк, *Зовнішня політика незалежной України: підсумкі та перспективи,* Львів 2006, s. 10.
[32] Георгий Крючков, *Гарантирует ли Украине безопасность членство в НАТО?* [в:] *Заявка на самоубийство: зачем Украине НАТО?,* Харьков 2009, с. 118.
[33] А. Зленко, , *Дипломатия и политика…,* с. 21-22.
[34] Tamże, s. 23-34.

Przestrzeń geopolityczna – pisał Złenko – określiła podstawowe parametry polityki zagranicznej Ukrainy. Położenie w trójkącie sprzecznych interesów Stanów Zjednoczonych, Unii Europejskiej i Rosji zmusza Ukrainę do ciągłych wyborów[35]. Polityka neutralności realizowana w latach 1991-1993, jego zdaniem spełniła pozytywną rolę na etapie umacniania struktur państwa, lecz zmieniające się okoliczności wokół Ukrainy skłoniły do znacznej korekty założeń przyjętych w procesie dochodzenia do niepodległości[36].

Przyjęte 2 lipca 1993 r. *Postanowienie Rady Najwyższej o podstawowych kierunkach polityki zagranicznej Ukrainy* zawierało bardzo wyraźne przesłanie mówiące, że priorytetem władz państwa było umocnienie jego pozycji na arenie międzynarodowej. W rozdziale I zatytułowanym *Narodowe interesy Ukrainy i zadania polityki zagranicznej,* zapisano, że w strategicznym i geopolitycznym interesem jest bezpieczeństwo narodowe i umocnienie politycznej niezależności państwa, zaś interesem ekonomicznym - powiązanie ukraińskiej gospodarki z gospodarką światową[37]. Zadania polityki zagranicznej wymieniono w kolejności: umocnienie i rozwój Ukrainy jako demokratycznego państwa, zapewnienie stabilności międzynarodowej pozycji, obronę całości terytorialnej i nienaruszalności granic, włączenie gospodarki narodowej do światowego systemu ekonomicznego, obrona praw i interesów obywateli Ukrainy i osób prawnych poza granicami państwa, upowszechnienie w świecie wizerunku Ukrainy jako państwa stabilnego i przewidywalnego.

W rozdziale II dotyczącym zasad polityki zagranicznej ostatni piętnasty punkt najwyraźniej adresowany był do Rosji. Mówił on, że Ukraina uważa siebie, na równi z innymi byłymi republikami radzieckimi, za prawną spadkobierczynię ZSRR i nie uznaje jakichkolwiek przywilejów i wyjątków od tej zasady dla żadnego innego kraju postradzieckiego, bez uzyskania zgody ze strony wszystkich pozostałych państw. Tym zapisem Ukraina rezerwowała sobie prawo do mienia należącego niegdyś do ZSRR rozmieszczonego poza jego granicami.

Rozdział III zatytułowany *Kierunki, priorytety i funkcje polityki zagranicznej* wskazywał bardzo wyraźnie wolę elit ukraińskich zbudowania relacji ze światem zewnętrznym na zasadzie zachowania równowagi w stosunkach między Wschodem i Zachodem. Jako pierwszy z priorytetów wpisano wprawdzie rozwój stosunków dwustronnych ze wszystkimi państwami, lecz jako drugi poszerzenie współpracy regionalnej w Europie.

---

[35] А. Зленко, *Зовнішньополітична стратегія і дипломтія України,* Київ 2008, s. 46.
[36] Tamże, s. 49.
[37] *Постанова Верховної Ради України „Про Основні напрями зовнішньої політики України”* N 3360-XII, 02.07.1993: http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1068.850.2&nobreak=1 [28.09.2011]

Współpraca w ramach WNP wśród priorytetów znalazła się za współpracą z szeroko pojętą Europą.

W obrębie stosunków dwustronnych podkreślono, że szczególne znaczenie mają relacje z Rosją. Parlament Ukrainy oceniał, ze od ich charakteru zależy demokratyczny rozwój obu państw, ale także bezpieczeństwo w regionie, Europie i świecie. Ukraina deklarowała wolę bycia solidnym pomostem miedzy Rosją a krajami Europy Środkowo-Wschodniej. W tym kontekście podkreślała, że wyjątkowo zgubny i mało perspektywiczny był konfrontacyjny charakter w stosunkach ukraińsko-rosyjskich.

Zadaniem stawianym przez Radę Najwyższą dyplomacji ukraińskiej było ustanowienie partnerskich ekonomicznych, politycznych i wojskowych stosunków z krajami Unii Europejskiej i NATO. Argumentowano to koniecznością przywracania dawnych związków z europejską cywilizacją. Motyw wyboru między cywilizacją europejską i euroazjatycką, której jako uosobienie widziano Rosję, w następnych latach coraz częściej wracał do politycznej debaty na Ukrainie.

Dokument wydany przez parlament bardzo wyraźnie pokazywał, że elity ukraińskie uświadamiały złożoność relacji ze światem zewnętrznym oraz szanse i zagrożenia wynikając z położenia geopolitycznego kraju. Jego treść świadczyła intencjach elit ukraińskich, o zrozumieniu istoty relacji z Rosją, nie dawała natomiast jednoznacznej odpowiedzi na pytanie, jak Ukraińcy postrzegali swoje miejsce w Europie i świecie. Podkreślano potrzebę aktywnej polityki w regionie Kaukazu, Azji, Afryki, czy Ameryki Łacińskiej, lecz nie wskazywano celów, które zamierzano tam realizować. Deklarowano wolę współpracy z organizacjami międzynarodowymi w Europie, ale poza ogólnikowymi stwierdzeniami o wzroście bezpieczeństwie, zapewnieniu praw człowieka, rozwoju ekonomicznym i kulturalnym, nie zdołano określić czego Ukraina oczekuje od Europy, ani co może jej zaoferować oprócz bycia wspomnianym pomostem.

3. Rosja i kraje WNP w polityce ukraińskiej

Kształtowanie stosunków międzypaństwowych Ukrainy z Federacją Rosyjską było bardzo złożonym procesem ze względu na powiązania infrastrukturalne, gospodarcze, polityczne i kulturowe wynikające z długiego pozostawania obu podmiotów w składzie jednego państwa. W granicach Ukrainy po rozpadzie ZSRR pozostawało ponad dziesięciomilionowa mniejszość rosyjska, zwarcie zamieszkująca obszary na południu i

wschodzie kraju[38]. Znalazła się na terenie Ukrainy nie z własnego wyboru i swój stosunek do nowego państwa demonstrowała w różnych przejawach postaw separatystycznych. Nastroje te podsycane wypowiedziami niektórych polityków rosyjskich doprowadziły do działań formalno-prawnych na rzecz odłączenia Krymu ze składu ukraińskiej państwowości.

Oficjalnie stosunki ukraińsko-rosyjskie nazywane były jako „strategiczne partnerstwo", lecz w rzeczywistości – jak określił to ukraiński politolog Grigorij Pierepielica – „wahały się między ograniczoną konfrontacją i ograniczoną współpracą"[39]. Konfliktogenność wynikała z odmiennego postrzegania podmiotowości politycznej Ukrainy. W wyobrażeniach większości Rosjan i znacznej części Ukraińców, szczególnie rosyjskojęzycznych, – pisał Pierepielica - Ukraina jawi się jako część Rosji. Takie postrzeganie wykluczało przyzwolenie na prowadzenie samodzielnej polityki zagranicznej przez Ukrainę oraz poddawało w wątpliwość istnienie samego państwa ukraińskiego. Trochę bardziej realistyczne stanowisko reprezentowały rosyjskie elity polityczne traktujące Ukrainę jako część Rosji, która jednak, w wyniku zbiegu okoliczności, stała się niepodległym państwem. Przypadkową państwowość przyjmowano jako tymczasową i niezdolną do przetrwania w świecie jako podmiot prawa międzynarodowego bez opieki Rosji. Moskwa w kwestii polityki zagranicznej Ukrainy oczekiwała, że ukierunkowana ona będzie na reintegrację wszystkich powiązań z Rosją. Europejska i euroatlantycka orientacja z punktu widzenia Kremla mogłaby być realizowana, lecz pod warunkiem jej skoordynowania z polityką rosyjską[40].

Władze Ukrainy uwzględniając asymetryczność w stosunkach z Rosją oraz uzależnienie gospodarcze, starały się jednak zachować integralność terytorialną państwa oraz samodzielność w podejmowaniu najważniejszych decyzji w kwestiach polityki zagranicznej. W *Postanowieniu* Rady Najwyższej dotyczących polityki zagranicznej z 2 lipca 1993 r. relacjom z Rosją poświęcono wprawdzie niewiele miejsca, lecz kontekst rosyjski jest tam w zasadzie dominujący. Współpraca z Unią Europejską i NATO lub zainteresowanie Kaukazem było próbą zrównoważenia asymetrii występującej w stosunkach z Rosją[41].

Najtrudniejsze okazało się rozwiązanie problemów gospodarczych. Potężny ukraiński przemysł zbrojeniowy i chemiczny bazował na surowcach przywożonych z Rosji. Przez terytorium Ukrainy przebiegały ropociągi i gazociągi, którymi Rosja eksportowała surowce

[38] Евгения Малахова, *Сколько русских в Украине?*: http://www.antropotok.archipelag.ru/text/a192.htm [09.09.2011]
[39] Григорій Перепелиця, *Росія в зовнишньополітичній стратегії України,* [в] *Україна та Росія: як зміцнити фундамент стратегічного партнерства,* ред. Ю. А. Левенець, Київ 2008, с. 188.
[40] Tamże, s. 189.
[41] *Постанова Верховної Ради України „Про основні напрями зовнішньої політики України",* rozdział III.

do Europy. Niepodległa Ukraina odziedziczyła po republice radzieckiej system zaopatrzenia w ropę i gaz, niemal w całości dostarczane z Rosji. Struktury powiązań gospodarczych ukształtowane we wspólnym państwie, jakim był Związek Radziecki, wymagały gruntownej przebudowy z chwilą powstania niezależnych podmiotów posiadających odrębne interesy polityczne i narodowe. Jednocześnie stopień powiązań wymuszał współpracę. Ukraina nie mogła obejść się bez rosyjskich surowców energetycznych, większość jej przemysłu traciła rację bytu bez kontaktów z rynkiem rosyjskim. Rosja z kolei potrzebowała ukraińskiej przestrzeni tranzytowej, a także niektórych towarów, które stanowiły niezbędne uzupełnienie dla jej produkcji przemysłowej.

Ogromny konglomerat spraw do rozwiązania stanowiły radzieckie siły zbrojne, a zwłaszcza arsenał nuklearny, którego poważna część znajdowała się na terenie Ukrainy. Obok problemu broni atomowej drażliwym tematem w stosunkach ukraińsko-rosyjskich na długie lata pozostała Flota Czarnomorska i jej baza w Sewastopolu.

W grudniu 1991 r., prezydenci Jelcyn i Krawczuk likwidując Związek Radziecki porozumieli się w sprawie nadania nowego charakteru relacjom między republikami. Wspólnota Niepodległych Państw miała złagodzić skutki ekonomiczne rozpadu państwa radzieckiego, stworzyć ramy wspólnej polityki obronnej i koordynować relacje ze światem zewnętrznym. Niebawem okazało się, że każde z państw inaczej rozumiało cel istnienia i rolę, jaką miała spełnić WNP na obszarze postradzieckim. Znawca najnowszych dziejów Ukrainy Tadeusz Andrzej Olszański pisał, że dla Ukrainy „miała to być swoista Komisja Likwidacyjna ZSRR, dla Rosji natomiast instrument zachowania maksymalnego możliwego stopnia integracji państw postradzieckich, a w przyszłości – ich reintegracji”[42]. Podobne zdanie o różnicach obu państw mają niektórzy historycy ukraińscy[43]. Anatolij Złenko, czynnie uczestniczący w procesie ukraińskiej transformacji podziela pogląd, że dla Rosji rozwój stosunków w obrębie WNP był najważniejszym problemem polityki zagranicznej od pierwszych dni istnienia organizacji. Twierdzi jednak, że Kijów także był zainteresowany jej istnieniem, jako mechanizmu do wielostronnych konsultacji w zakresie rozwiązywaniu problemów ekonomicznych państw członkowskich[44]. Ukraina kontakty z WNP chociaż uważała za ważne, lecz była przeciwna przeistaczaniu się tej organizacji w struktury ponadpaństwowe i nadawaniu jej statusu prawa międzynarodowego, co potwierdziła 20

---

[42] T. Olszański, *Ukraina wobec Rosji: stosunki dwustronne i ich uwarunkowania,* „Prace Ośrodka Studiów Wschodnich”, nr 3, Warszawa 2001, s. 6.

[43] Gieorgi Kasjanow pisał, że WNP przez ukraińskie kierownictwo państwowe było traktowane wyłącznie jako instrument służący do „cywilizowanego rozstania” krajów członkowskich: Г. Касьянов, *Україна 1991-2007. Нариси новітньої істроії…*, s. 106.

[44] А. Зленко, *Зовнішньополітична стратегія і дипломтія…,* s. 56.

grudnia 1991 r. odpowiednią uchwałą Rady Najwyższej[45]. Proponowała, aby Wspólnota była strefą wolnego handlu, sprzyjającą zachowaniu powiązań gospodarczych na postradzieckiej przestrzeni.

Rosja na początku lat dziewięćdziesiątych domagała się od świata, i znajdowała w tym pewne zrozumienie, uznania WNP za strefę jej szczególnych interesów. W przypadku Ukrainy oznaczałoby to nie tylko ograniczenie suwerenności, lecz także perspektywę państwa buforowego, w przypadku rozszerzenia NATO lub Unii Europejskiej na wschód. Dlatego w relacjach z Rosją Kijów chętnie zasłaniał się zasadą neutralności i niezaangażowania odmawiając podpisania *Układu o kolektywnym bezpieczeństwie krajów WNP* o wspólnej obronie granic[46]. Parlament Ukrainy nie ratyfikował, a prezydent nie podpisał, także statutu WNP przyjętego przez kraje członkowskie 22 stycznia 1993 r. Władze państwa przyjęły zatem, że *de iure* Ukraina nie jest członkiem WNP, a jej szczególny status w tej organizacji wynika z ratyfikacji Porozumienia Białowieskiego z odpowiednimi zastrzeżeniami wniesionymi przez Radę Najwyższą, zabraniającymi przynależności do struktur politycznych i wojskowych[47].

Polityka zagraniczna Ukrainy faktycznie doprowadziła do storpedowania planów Federacji Rosyjskiej zbudowania na obszarze WNP strefy wpływów. Zachowując równy dystans w stosunkach ze Wschodem i Zachodem Ukraina w pierwszych latach niepodległości faktycznie oddalała się od Rosji, płacąc za suwerenność głównie permanentnym kryzysem ekonomicznym. Załamanie się radzieckiego systemu militarnego sprawiło, że przemysł zbrojeniowy i chemiczny, którego spadkobiercą stała się Ukraina przestał być potrzebny. Rozchodzeniu się politycznemu byłych najważniejszych podmiotów tworzących ZSRR towarzyszyło zrywanie powiązań korporacyjnych między przedsiębiorstwami ukraińskimi i rosyjskimi. Prosperowały głównie te firmy, których produkcja stanowiła niezbędne uzupełnienie dla rosyjskiego przemysłu zbrojeniowego. Ponad 60 procent eksportu ukraińskich przedsiębiorstw tej branży trafiało do Rosji. Na wszystkie pozostałe kraje WNP

[45] *Первые шаги в развитии государственности*: http://histua.com/ru/knigi/konspekt-lekcij-po-istorii-ukrainy/pershi-kroki-u-rozbudovi-derzhavnosti [14.09.2011].

[46] T. Olszański, *Ukraina wobec Rosji* …, s. 7. Układ był podpisany w Taszkiencie 15 maja 1992 r. przez Rosję, Armenię, Kazachstan, Kirgistan, Tadżykistan i Uzbekistan: *Ташкентский Договор о коллективной безопасности 1992 года*: http://htfi.org/?p=826 [14.09.2011]; Ukraina konsekwentnie odmawiała uczestnictwa w jego strukturach także w następnych latach: *Украина не заинтересована в безопасности от Ташкентского договора*: http://ru.tsn.ua/ukrayina/ukraina-ne-zainteresovana-v-bezopasnosti-ot-tashkentskogo-dogovora.html [14.09.2011].

[47] *Первые шаги в развитии государственности…*

przypadało jedynie 1,5 procenta sprzedaży broni i techniki wojskowej[48]. Relacje między państwami i ich firmami zbrojeniowymi komplikowała konkurencja na rynku broni. Każde z państw pragnęło przejąć jak najwięcej rynków, na których niegdyś dominowały dostawy z ZSRR. Po kilku latach współzależność w sferze produkcji wymuszała powrót do współpracy między przedsiębiorstwami. Tworzono wspólne komisje rządowe, które miały pilnować zgodności tych działań z interesami państw[49]. W obu krajach następowało uwłaszczenie postkomunistycznej nomenklatury oraz prywatyzacja mienia państwowego. Specyfika branży zbrojeniowej sprzyjała powstawaniu niezbyt jasnych powiązań między światem biznesu i polityki w obu krajach.

Najtrudniejsza sprawa w relacjach między obu krajami w sferze obronności dotyczyła podziału radzieckiego arsenału wojskowego. Na terenie Ukrainy Radzieckiej, z racji jej położenia, rozmieszczono 176 rakiet międzykontynentalnych i 46 średniego zasięgu oraz blisko 2 tys. atomowych głowic bojowych. Armia lądowa na terenie republiki liczyła ponad milion żołnierzy i dysponowała 6 tys. czołgów[50]. Południowo-zachodnią flankę radzieckiego imperium osłaniała potężna Flota Czarnomorska licząca 440 okrętów bojowych i około 200 łodzi pomocniczych różnego przeznaczenia i 300 samolotów. Obsługa jednostek pływających liczyła razem 70 tys. marynarzy[51].

W *Deklaracji o suwerenności* z 1990 r. Ukraina zadeklarowała status niepodległego państwa bez broni atomowej. Po upadku ZSRR ideę tę popierała także Rosja oraz Stany Zjednoczone. Rosja czuła się spadkobiercą całego potencjału radzieckiego, zaś USA obawiały się utraty kontroli nad tą bronią, która mogłaby trafić do dyspozycji nieprzewidywalnych polityków w wybijających się na niepodległość republikach postradzieckich. Amerykanie stali się orędownikami przekazania arsenału atomowego rozmieszczonego na terenie Białorusi, Ukrainy i Kazachstanu do Federacji Rosyjskiej. W przypadku Ukrainy, po rozpadzie ZSRR, była ona trzecim mocarstwem nuklearnym świata. Rozmowy o warunkach przekazania tej broni toczyły się w trójkącie Kijów-Moskwa-Waszyngton do 15 maja 1992 r. i zakończyły podpisaniem przez Ukrainę *Protokołu lizbońskiego*, w którym zobowiązała się ona wraz z Białorusią i Kazachstanem do pozbycia ze swojego terytorium głowic atomowych wraz z ich nośnikami[52].

---

[48] *Україна та Росія в системі міжнародних відносин: стратегічна перспектива,* рєд. Б. О. Парахонньский, Киів 2001, c. 129.
[49] Tamże, s. 130.
[50] Б. Тарасюк, *Зовнішня політика незалежной України…,* s. 9.
[51] *Україна 1991-2007. Нариси новітньої істроії…*, s. 107.
[52] *Umowy w sprawie kontroli zbrojeń i rozbrojenia*: http://portalwiedzy.onet.pl/83037,,,,umowy_w_sprawie_kontroli_zbrojen_i_rozbrojenia,haslo.html [15.09.2011]

W związku z przyjęciem przez rosyjską Dumę w lipcu 1993 r. uchwały nadającej Rosji prawo do posiadania bazy morskiej w Sewastopolu, kwestionującej tym samym integralność terytorialną Ukrainy, Kijów zareagował wstrzymaniem realizacji postanowień *Protokołu lizbońskiego*, argumentując, że utrata broni atomowej grozi utratą bezpieczeństwa państwa[53]. Bezpośrednie rozmowy rosyjsko-ukraińskie na temat możliwości załagodzenia konfliktu nie przyniosły żadnych rezultatów. Konieczna była ponowna mediacja amerykańska. Rezultatem kilkumiesięcznych rozmów trójstronnych było podpisanie 14 stycznia 1994 r. „historycznego porozumienia" przez prezydentów Leonida Krawczuka, Borysa Jelcyna i Billa Clintona o wznowieniu przez Ukrainę przekazywania broni atomowej. W zamian Rosja i Stany Zjednoczone gwarantowały bezpieczeństwo państwu ukraińskiemu, a Amerykanie ponadto przeznaczyli 700 milionów dolarów na pomoc techniczną przy realizacji zawartych porozumień oraz przywracania do stanu użyteczności terenów uwalnianych od arsenałów atomowych[54].

W grudniu 1994 r. podczas spotkania szefów państw Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie w Budapeszcie memorandum z gwarancjami bezpieczeństwa dla Ukrainy podpisali prezydenci Rosji i USA i premier Wielkiej Brytanii. Nieco później pod dokumentem podpisali się szefowie państw Francji i Chin. Był to jedyny przypadek otrzymania międzynarodowych gwarancji bezpieczeństwa w zamian za pozbycie się broni atomowej. Dyplomacja ukraińska mogła pochwalić się ogromnym sukcesem. Jakiekolwiek rosyjskie roszczenia do Krymu, w świetle podpisanych przez Borysa Jelcyna zobowiązań o poszanowaniu integralności terytorialnej Ukrainy, stawały się nieuzasadnione. Ranga gwarancji rosyjskich była dość duża, gdyż uwiarygodnili je swoimi podpisami przywódcy światowych mocarstw.

Tak kompromisowych rozwiązań nie było w kwestii Floty Czarnomorskiej. Ukraina w ramach porozumień dotyczących broni jądrowej zrezygnowała z okrętów na których była ona zgromadzona. Domagała się jednak połowy pozostałych jednostek bojowych. W kwietniu 1992 r. prezydent Krawczuk wydał dekret o budowie Wojennej Morskiej Floty Ukrainy na bazie jednostek Floty Czarnomorskiej rozlokowanych na wodach terytorialnych państwa. W odpowiedzi prezydent Rosji Borys Jelcyn wydał dekret, który podporządkowywał całą flotę wojenną na Morzu Czarnym władzom Federacji Rosyjskiej. Groźba przeistoczenia się konfliktu politycznego w konfrontację militarną - zdaniem znawców problemu - była bardzo

[53] А. Зленко, *Зовнішньополітична стратегія і дипломтія…,* s. 104.
[54] Tamże, s. 105.

realna[55]. Ponieważ żadna ze stron nie chciała dopuścić do najgorszego scenariusza, ani zrezygnować ze swoich żądań, znaleziono rozwiązanie tymczasowe. Podczas spotkania prezydentów Ukrainy i Rosji 23 czerwca 1992 r. w Dogomyśle ustalono, że Folta Czarnomorska pozostanie pod wspólnym dowództwem do czasu jej podziału. Termin zakończenia tego procesu wyznaczono na rok 1995.

Kompromis ten nikogo jednak nie satysfakcjonował. W lipcu 1993 r. parlament rosyjski przyjął wspomnianą już uchwałę w sprawie baz w Sewastopolu, a mieszkańcy miasta nieustannie podejmowali działania na rzecz jego przyłączenia do Federacji Rosyjskiej. Ponieważ rząd ukraiński miał kłopoty z zapłatą za gaz dostarczany z Rosji, jesienią 1993 r. Moskwa zaproponowała, aby dług zamienić na tę część Floty, która miała przypaść Ukrainie. Siłę swojej argumentacji Rosja wsparła ograniczeniem dostaw tego surowca. Przeciwko takiemu rozwiązaniu wypowiedziała się większość ukraińskiego parlamentu. Pierwsze porozumienie w sprawie podziału Folty Czarnomorskiej osiągnięto 15 kwietnia 1994 r. podczas spotkania prezydentów i ministrów obrony obu krajów na szczycie WNP w Moskwie[56]. Przewidywało ono, że Ukraina otrzyma 164 okręty bojowe. Od razu pojawił się jednak problem miejsca stacjonowania tej floty. Strona ukraińska domagała się, aby była to baza w Sewastopolu, Rosjanie chcieli ją natomiast wyłącznie do swojej dyspozycji. W kwietniu 1994 r. ukraińska armia zajęła stocznie Floty Czarnomorskiej w Odessie, kilka tygodni później Rosja wywiesiła na okrętach pozostających pod wspólną komendą flagi marynarki rosyjskiej. Konflikt pogłębiał się, a niektórzy ukraińscy obserwatorzy prognozowali nawet z tego powodu bałkański scenariusz na Krymie[57].

Z Białorusią łączyło Ukrainę podobieństwo kultury, języka, losu i problemów oraz wspólna granica. Pierwsze porozumienie wybijających się na niepodległość republik radzieckich zawarto 29 grudnia 1990 r. Powołując się na deklarację niepodległości Ukrainy Radzieckiej z 16 lipca 1990 r. i Białorusi Radzieckiej z 27 lipca 1990 r. obie republiki zobowiązywały się w tym porozumieniu do kształtowania stosunków dwustronnych na bazie prawa międzynarodowego i obowiązującego w ZSRR. W opisie relacji akcentowano jednak czynnik suwerenności i jako suwerenne podmioty Białoruś i Ukraina deklarowały wzajemnie

[55] Г. Касьянов, *Україна 1991-2007. Нариси новітньої істроії…*, s. 107.
[56] Андрей Федоровых, *Раздел Черноморского флота в цифрах и фактах*: http://ukrstor.com/ukrstor/vestnik20073-fedorovyh.html [27.09.2011]
[57] Наталья Белицер, *Крым: Quo Vadis? или Куда идет Крым?*: http://flot2017.com/item/crimea2018/37975 [27.09.2011]

nieingerencję w sprawy wewnętrzne oraz odrzucenie rozwiązań siłowych i nacisków ekonomicznych przy rozwiązywaniu ewentualnych spraw spornych[58].

Stosunki dyplomatyczne Białoruś i Ukraina nawiązały już jako niepodległe państwa 27 grudnia 1991 r. W czerwcu 1992 r. została otwarta ambasada ukraińska w Mińsku, a w październiku 1993 r. ambasada białoruska w Kijowie[59]. W latach 1992-1993 zawarto także szereg porozumień regulujących najpilniejsze dla obu stron sprawy wynikające z sąsiedztwa suwerennych podmiotów państwowych – wzajemnych zobowiązaniach finansowych, handlu i ruchu granicznym[60]. Niewiele wynikało z tych umów, gdyż w obu państwach w jednakowym stopniu ignorowano wagę wzajemnych stosunków na rzecz relacji z Rosją i Zachodem. Ukraina w polityce białoruskiej, a jeszcze bardziej Białoruś w polityce ukraińskiej nigdy nie absorbowały uwagi elit rządzących w Mińsku i Kijowie.

Podpisywano z Białorusią wiele sensownych umów dotyczących głównie współpracy gospodarczej i wymiany handlowej, lecz ich nie realizowano. Umowa międzyrządowa z 17 grudnia 1992 r. znosząca wszelkie bariery w handlu między obu krajami nie była ratyfikowana przez Białoruś, gdyż stała w sprzeczności z unią celną zawartą z Rosją i Kazachstanem, gdzie znajdowały się zapisy dotyczące stanowienia taryfy celnej z państwami nie należącymi do tego porozumienia. Ukraina kierując się polityką zwiększania samodzielności wobec Rosji nie przystąpiła do tej unii, która faktycznie była formą budowania rosyjskiej strefy wpływów. Białoruś mając do wyboru współpracę z Rosją lub Ukrainą wybierała silniejszego partnera, który zapewniał jej rynki zbytu i surowce po preferencyjnych cenach. Taka sytuacja spowodowała w latach 1992-1994 spadek udziału Ukrainy w bilansie handlowym Białorusi z 21,5% do 11,3%[61].

Sprawą sporną między obu państwami były także nieuregulowane należności płatnicze z czasów ZSRR. Białoruś dostarczyła przedsiębiorstwom ukraińskim produkty, za które nie otrzymała zapłaty. Ich wartość oceniała na 220 mln dolarów. Strona ukraińska argumentowała, że były to zobowiązania wynikające z pracy tych przedsiębiorstw na rzecz państwa radzieckiego. Po kilku latach pertraktacji rząd ukraiński zgodził się zapłacić Białorusi 50 mln dolarów[62].

---

[58] T. Kapuśniak, *Stosunki Republiki Białoruś z Ukrainą,* [w:] *Białoruś w stosunkach międzynarodowych,* red. I. Topolski, Lublin 2009, s. 202.

[59] *Министерство Иностранных Дел Республики Беларусь. Двустороннее сотрудничество* http://www.mfa.gov.by/ru/foreign-policy/bilateral/cis/c505ef91a2dae894.html [24.08.2011]

[60] Д.Юрчак, *Белорусско-украинские отношения в 1991-2004 годах: успехи и противоречия,* „Веснік Віцебскага дзяржайнага універсітэта", 2009, nr 51, s. 22-26.

[61] Людмила Чекаленко, *Зовнішня політика України,* Київ 2006, с. 482.

[62] А. Зленко, *Зовнішньополітична стратегія і дипломтія…,* с. 125.

Problemem w stosunkach dwustronnych była także elektrownia w Czarnobylu znajdująca się niedaleko granicy białoruskiej. Białoruś najmocniej dotknięta skażeniem wskutek jej awarii w kwietniu 1986 r. domagała się od władz Ukrainy całkowitego zamknięcia wszystkich reaktorów, traktując tą sprawę jako jedną z najważniejszych w stosunkach dwustronnych. Rząd ukraiński kierując się własnymi potrzebami energetycznymi deklarował wprawdzie wygaszenie reaktorów, lecz w bliżej niesprecyzowanej przyszłości, gdy zostaną stworzone alternatywne źródło dostaw energii elektrycznej.

Przyśpieszenie polityki integracji z Rosją przez prezydenta Białorusi Aleksandra Łukaszenkę spowodowało w następnych latach narastanie rozbieżności z Ukrainą w sprawie postrzegania bezpieczeństwa w regionie oraz rozwiązania najważniejszej dla gospodarek obu krajów kwestii energetycznej.

Znacznie bardziej złożone niż z Białorusią były stosunki ukraińsko-mołdawskie. Mołdawia ogłosiła niepodległość podobnie jak większość republik radzieckich w końcu sierpnia 1991 r. Z sąsiednią Ukrainą stosunki dyplomatyczne nawiązała dopiero 10 września 1992 r. Kolejny rok czasu potrzebowały oba kraje na ustanowienie przedstawicielstw dyplomatycznych w randze ambasad. W październiku 1992 r. prezydenci obu krajów podpisali *Układ o dobrosąsiedztwie, przyjaźni i współpracy,* który dość szybko ratyfikował parlament Ukrainy, natomiast Mołdawianie zwlekali 4 lata[63]. Powodem był zapis zawarty w artykule I o nienaruszalności granic i integralności terytorialnej obu krajów, czego nie chciała zaakceptować większość parlamentarzystów mołdawskich.

Geneza sporu terytorialnego sięgała roku 1940, gdy władze radzieckie połączyły Mołdawską Autonomiczną Socjalistyczną Republikę Radziecką wchodzącą w skład USRR z Besarabią odebraną Rumunii w wyniku paktu Ribbentrop-Mołotow. Powstała w ten sposób związkowa Mołdawska Socjalistyczna Republika Radziecka (MSRR), która w niezmienionym kształcie przetrwała do sierpnia 1991 r. Republika położona między Ukrainą i Rumunią, nad rzekami Prut i Dniestr nie miała dostępu do Morza Czarnego. W czasach ZSRR nie stanowiło to wielkiego problemu, lecz po uzyskaniu niepodległości Mołdawia była skazana na korzystanie z tranzytu głównie przez terytorium Ukrainy. Sytuację skomplikowała secesja Naddniestrza, dawnej Mołdawskiej Autonomicznej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej wchodzącej w skład USRR, gdzie większość ludności stanowili Rosjanie i Ukraińcy. Dzień po ogłoszeniu niepodległości przez MSRR (27 sierpnia) mieszkańcy ziem

---

[63] *Договір про добросусідство, дружбу і співробітництво між Україною та Республікою Молдова*: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU92110U.html#2 [29.09.2011]; Л. Чекаленко, *Зовнішня політика України…,* с. 496.

położonych po lewej stronie Dniestru ogłosili powstanie Naddniestrzańskiej Republiki Mołdawii (NRM), gospodarczo mocno powiązanej z Ukrainą, zaś politycznie z Rosją[64].

Nad ujściem Dniestru Mołdawię do Morza Czarnego oddzielało zaledwie kilka kilometrów lądu należącego do Ukrainy. Z drugiej strony całą infrastrukturę drogową w czasach radzieckich zbudowano tak, że na Ukrainę po prawej stronie Dniestru można było przejechać przez terytorium Mołdawii w rejonie Palanca. Po uzyskaniu niepodległości Mołdawia rozpoczęła budowę portu na Dunaju w miejscowości Giurgiulesti. Dostęp do rzeki był bardzo wąski i bez porozumienia z Ukrainą realizacja tego projektu była niemożliwa. Rejony naddunajskie na styku z granicą mołdawską były przyznane Ukrainie przez władze radzieckie, co dawało rządowi w Kiszyniowie podstawy do roszczeń terytorialnych. Ukraina w 1993 r. zaproponowała zbudowanie w pobliskiej miejscowości Reni portu o statusie międzynarodowym i dogodne warunki dla tranzytu towarów mołdawskich. Władze Mołdawii nie zgadzały się na takie rozwiązania oczekując przekazania skrawka wybrzeża i wód rzecznych w okolicy Giurgiulesti, który dawałby bezpośredni dostęp przez Dunaj do Morza Czarnego[65].

Sporowi granicznemu z Mołdawią towarzyszył konflikt terytorialny z Rumunią. Ponieważ znaczna część obywateli Mołdawii dążyła do reintegracji z Rumunią, ewentualne spełnienie się takiego scenariusza byłoby niekorzystne z punktu widzenia geopolitycznych interesów Ukrainy, gdyż wzmacniałoby pozycję zachodniego sąsiada zgłaszającego pretensje terytorialne do północnej Bukowiny, południowej Besarabii i rejonu Herca. Dlatego Ukraina w stosunkach z Mołdawią starała się szukać rozwiązań spełniających jej oczekiwania. Uwzględniając istnienie prorosyjskiej Naddniestrzańskiej Republiki Mołdawskiej i złe relacje z Rumunią Kijów, wspierał wszelkie działania władz mołdawskich umacniające suwerenność państwa, jako czynnika równoważącego wpływy rumuńskie i rosyjskie[66]. Władze Ukrainy cierpliwie zatem prowadziły dialog z Kiszyniowem, starając się doprowadzić do wzajemnego uznania granic państwowych, godząc się nawet na drobne ustępstwa terytorialne w obszarze naddunajskim, istotne dla rozwoju gospodarczego Mołdawii[67].

W sprawie Naddniestrza Ukraina, mając u siebie problem separatyzmu krymskiego, stała na stanowisku zachowania integralności terytorialnej Mołdawii. Ponieważ

---

[64] Łukasz Wróblewski, *Naddniestrze - czarna dziura Europy*: http://www.psz.pl/tekst-3131/Naddniestrze-czarna-dziura-Europy/Str-2 [30.09.2011]

[65] Л. Чекаленко, *Зовнішня політика України…*, с. 493.

[66] Б. О. Парахоньский, М. М. Гончар, В. Л. Кузьнєцов, В. О. Малеров, О. Я. Маначинський, О. П. Москалець, *Стратегічни інтереси України в країнах чорноморського регіону та прблеми національної безпеки,* Київ 2001, с. 27-28.

[67] Віталій Кулик, *Україна—Молдова: відносини з оглядкою на вибори*: http://dt.ua/articles/58456 [30.09.2011]

Naddniestrzańska Republika Mołdawska powstała także przy udziale mieszkującej tam ludności ukraińskiej, Kijów popierał rozwiązania, które miały prowadzić do zachowania jej autonomii politycznej i administracyjnej w obrębie Mołdawii. Chociaż NRM gospodarczo bardziej była zintegrowana z Ukrainą niż Mołdawią, to względy geopolityczne zmuszały jednak władze Ukrainy, przynajmniej oficjalnie, do wspierania zasady nienaruszalności istniejących granic[68].

W kontekście złożonych relacji z Rosją ogromne znaczenie nadano w Kijowie stosunkom z republikami zakaukaskimi. Ranga tego regionu rosła w miarę upływu czasu i zazwyczaj proporcjonalnie do amplitudy stosunków ukraińsko-rosyjskich. Zakaukazie od początku ukraińskiej niepodległości było postrzegane jako źródło alternatywnych dostaw surowców energetycznych oraz rynek zbytu produkcji przemysłowej i rolnej. Dostęp do azerskiej ropy naftowej i gazu mógł ograniczyć uzależnienie gospodarcze od Rosji, brakowało jednak infrastruktury przesyłowej, umożliwiającej bezpośrednie dostawy przez terytorium Armenii i Gruzji oraz stabilizacji politycznej w tym regionie pozwalającej na szybkie zbudowanie odpowiednich instalacji znad Morza Kaspijskiego do Ukrainy.

Od początku uzyskania niepodległości Ukraina miała najbliższe stosunki z Gruzją, z którą łączyła podobna postawa wobec wysiłków Rosji na rzecz reintegracji obszaru postsowieckiego. Oba państwa należały do WNP i miały podobną wizję funkcjonowania tej organizacji - jako płaszczyzny do dwu- i wielostronnych kontaktów ekonomicznych. Ukraina ze zrozumieniem odnosiła się do żądań Gruzji, jako postradzieckiego państwa nadczarnomorskiego, do udziału w podziale Folty Czarnomorskiej[69]. Ukraina i Gruzja udzielały sobie wzajemnie wsparcia dyplomatycznego w kwestii zwalczania tendencji separatystycznych występujących w obu krajach. Solidarnie stały na gruncie integralności terytorialnej byłych republik radzieckich. Zgodnie z tą logiką Ukraina nie uznawała jakiejkolwiek formy samodzielności państwowej Abchazji i Osetii Południowej, prowincji gruzińskich, które przy wsparciu Rosji odłączyły się od republiki po rozpadzie ZSRR[70]. W czasie walk w Abchazji w 1992 r. siły powietrzne Ukrainy brały udział w ewakuacji Gruzinów z terenu zbuntowanej prowincji[71].

---

[68] *Украине выгодно присоединение Приднестровья*: http://lb.ua/news/2010/05/20/45487_Ukraine_vigodno_prisoedinenie_Pr.html [30.09.2011]; *Молдова: Приднестровье - наша общая с Украиной проблема*: http://lb.ua/news/2010/09/10/64532_Moldova_Pridnestrove__nasha_ob.html [30.09.2011]

[69] Л. Чекаленко, *Зовнішня політика України…,* с. 515.

[70] Георгій Романович Кухалейшвілі**,** *Україно-грузинські дипломатичні відносини*: http://dipcorpus-info.at.ua/news/kukhalejshvili_g_r_ukrano_gruzinski_diplomatichni_vidnosini/2011-08-11-114 [30.09.2011]

[71] *Двосторонні відносини України з країнами СНД*: http://pidruchniki.com.ua/15800119/ekonomika/dvostoronni_vidnosini_ukrayini_krayinami_snd [30.09.2011]

Mimo trwających latach 1991-1994 konfliktów w Gruzji związanych z separatyzmem abchaskim i osetyńskim oraz wojną domową miedzy zwolennikami prezydentów Zwiada Gamsachurdii i Eduarda Szewardnadze podpisano szereg umów regulujących stosunki międzypaństwowe we wszystkich obszarach. W latach 1992-1994 na Ukrainie i w Gruzji szefami państw byli wysocy dostojnicy radzieccy Leonid Krawczuk i Eduard Szewardnadze, co ułatwiało kontakty międzypaństwowe. Najważniejszym wydarzeniem w relacjach dwustronnych miedzy obu krajami było podpisanie 12 kwietnia 1993 r. *Układu o przyjaźni, współpracy i pomocy wzajemnej*. Na mocy tego układu Ukraina i Gruzja deklarowały wsparcie dla integralności terytorialnej partnera, a w przypadku agresji ze strony państwa trzeciego na jeden z krajów podpisujących się pod dokumentem, drugi zobowiązywał się do nieudzielania żadnego wsparcia agresorowi[72]. W przypadku konfliktu, w domyśle z Rosją, drugi kraj zobowiązany był udzielić jedynie wsparcia dyplomatycznego. Do układu dołączono szereg protokołów o współpracy miedzy resortami rządowymi oraz umowę o kontaktach międzyparlamentarnych.

Dobry klimat polityczny w relacjach ukraińsko-gruzińskich sprzyjał przede wszystkim współpracy gospodarczej. W 1993 r. podpisano 20 umów i protokołów dotyczących wolnego handlu, kooperacji przemysłowej, ochrony inwestycji, rozliczeń finansowych między bankami i współpracującymi przedsiębiorstwami. Mimo tych uregulowań prawno-administracyjnych i woli z obu stron rozwijania współpracy bilans obrotów miedzy krajami był niewielki, gdyż niewiele miały one sobie do zaoferowania[73]. Marzeniem Kijowa i Tbilisi było dążenie do utworzenia trans-kaukaskiego korytarza transportowego z Azji Centralnej do Europy Zachodniej, który czyniłby Gruzję i Ukrainę krajami tranzytowymi surowców energetycznych. Ukraina deklarowała gotowość udziału w budowie odpowiednich portów przystosowanych do przewozu kaspijskiej nafty lub ropociągów przez swoje terytorium. Brak stabilizacji politycznej w Gruzji nie budził w Europie wielkiego zainteresowania tymi projektami.

Przeszkodą do realizacji jakichkolwiek ukraińskich planów związanych z eksportem do Unii Europejskiej surowców energetycznych z nad Morza Kaspijskiego lub Azji Centralnej był nie tylko brak stabilizacji w Gruzji, lecz także pozostałych postradzieckich państwach Zakaukazia – Armenii i Azerbejdżanie. Konflikt między nimi o Górny Karabach,

---

[72] Г. Р. Кухалейшвілі, *Україно-грузинські дипломатичні відносини…*

[73] *Двосторонні відносини України з країнами СНД...*

który rozpoczął się po upadku ZSRR, doprowadził do sytuacji, z którą musieli się liczyć potencjalni inwestorzy.

W polityce Kijowa wobec regionu kaukaskiego równie ważnym partnerem jak Gruzja był Azerbejdżan, z którym wiązano nadzieje na współpracę gospodarczą i wojskową. Ukraina potrzebowała azerskiej ropy, Azerbejdżan ukraińskiej broni. *Układ o przyjaźni i współpracy podpisany* w Kijowie 9 grudnia 1992 r. podczas wizyty na Ukrainie prezydenta Azerbejdżanu Aboulfaza Elczibeja mówił o wzajemnym uznaniu całości terytorialnej i nienaruszalności granic obu państw (art. 1) i pokojowym uregulowaniem konfliktów regionalnych (art. 2). W przypadku zagrożenia bezpieczeństwa jednej ze stron, mogła ona zwrócić się o pilne konsultacje do drugiej podpisującej *Układ* (art.3)[74]. Treść pierwszych artykułów tego dokumentu wskazywała jednoznacznie, że Ukraina podzielała stanowisko Azerbejdżanu w sprawie Górnego Karabachu, uznając tę prowincję za część państwa azerskiego. Ukraińcy brali udział w modernizacji armii azerskiej, co w naturalny sposób prowadziło do pogorszenia stosunków z Armenią. Dozbrajanie Azerbejdżanu było także sprzeczne z rezolucją Rady Bezpieczeństwa ONZ z 1992 r. zabraniającej dostaw broni krajom zaangażowanym w wojnie o Górny Karabach[75]. Stawką tej współpracy były perspektywy realizacji projektów związanych z wydobyciem azerskich surowców energetycznych i przesyłaniem ich do Europy przez terytorium Ukrainy.

W 1991 r. Ukraińcy po raz pierwszy zgłosili plan zbudowania ropociągu z Baku do gruzińskiego portu nad Morzem Czarnym - Supsy. Dalej ropa tankowcami miała być przewożona do Odessy, skąd nowym ropociągiem przesyłana do granicy z Polską i w dalszej kolejności do Europy Zachodniej. W lutym 1993 r. prezydent Krawczuk podpisał dekret o budowie morskiego terminalu „Piwdiennyj" („Południowy") do obsługi importu azerskiej ropy naftowej. Wkrótce rozpoczęto realizację drugiej części ukraińskiego projektu – budowę ropociągu Odessa-Brody. W styczniu 1992 r. do energetycznych projektów ukraińsko-azerskich próbowano włączyć także Iran, który miał wesprzeć finansowo budowę gazociągu przez Gruzję i Ukrainę do Europy Zachodniej. Nowa instalacja miała służyć eksportowi gazu zarówno azerskiego, jak irańskiego. Projekty z udziałem Iranu nigdy nie weszły do stanu realizacji. Bardziej realne plany wiązały się z uczestnictwem w wydobyciu kaspijskiej ropy w strukturach międzynarodowego konsorcjum, w którym dominował kapitał firm

[74] *Договір про дружбу та співробітництво між Україною та Азербайджанською Республікою*: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=031_015 [06.10.2011]
[75] Л. Чекаленко, *Зовнішня політика України…,* с. 507.

amerykańskich i brytyjskich. Inwestorzy z Zachodu chcieli jednak budować ropociągi przez terytorium Turcji do portów nad Morzem Śródziemnym[76].

Azerska ropa i gaz w planach Kijowa miały służyć dywersyfikacji dostaw surowców energetycznych i zmniejszenia uzależnienia gospodarczego od Rosji. Podstawowym problemem w realizacji tych projektów było przekonanie potencjalnych partnerów europejskich o ich opłacalności. Udział we wdrażaniu ukraińskich planów związanych z azerską ropą prowadziłby bowiem do pogorszenia relacji z Rosją, dysponującą sieciami przesyłowymi także znad Morza Kaspijskiego[77]. Każdy projekt bez jej udziału związany był z ryzykiem pogorszenia warunków dostaw już istniejącymi rurociągami. Ukraina zaś nie gwarantowała ani ciągłości dostaw, ani korzystniejszych cen, sama bowiem nie dysponowała żadnymi surowcami. Powodzeniem przedsięwzięć ukraińskich, głównie ze względów geopolitycznych najbardziej zainteresowana była Polska.

W stosunkach ukraińsko-armeńskich kluczowym problemem była odmienność poglądów w kwestii integralności terytorialnej republik postradzieckich, a szczególnie Azerbejdżanu. Między Ukrainą i Armenią nie było nie było żadnych spraw spornych, dlatego w latach 1991-1992 nawiązano pełne kontakty międzypaństwowe, podpisano szereg umów o współpracy gospodarczej i kulturalnej[78]. Plany Ukrainy związane z azerską ropą naftową czyniły państwo będące w stanie wojny z Armenią jej głównym partnerem handlowym w regionie Kaukazu. Ukraina mając ponadto własne problemy z integralnością terytorialną solidaryzowała się z Azerbejdżanem w jego konflikcie z Armenią o Górny Karabach. Sprzedając Azerom w 1993 r. czołgi i samoloty wojskowe sprowokowała ostrą reakcję dyplomatyczną armeńskiego MSZ[79]. Ponieważ Rosja zaangażowała się po stronie Armenii, Kaukaz stawał się polem ukrytej rywalizacji ukraińsko-rosyjskiej.

Wśród azjatyckich państw WNP w polityce ukraińskiej w pierwszych latach po uzyskaniu niepodległości istotne znaczenie miał Kazachstan. W latach 1991-1992 ustanowiono pełne kontakty dyplomatyczne, które ułatwiły kontynuację współpracy między byłymi republikami radzieckimi[80]. Szeroko rozbudowane powiązania gospodarcze z czasów ZSRR sprzyjały zachowaniu bliskich relacji w tej dziedzinie także po uzyskaniu niepodległości przez oba państwa. Kazachstan był początkowo postrzegany w Kijowie jako

---

[76] *Двосторонні відносини України з країнами СНД…*

[77] Andrzej Łomanowski, Bartosz Musiałowicz, *Kierunki rosyjskiej polityki zagranicznej*:www.bbn.gov.pl/download.php?s=1&id=889, s. 20 [07.10.2011]

[78] *Двосторонні відносини України з країнами СНД…*

[79] Л. Чекаленко, *Зовнішня політика України…,* с. 518.

[80] *Двосторонні відносини між Україною і Республікою Казахстан*: http://www.mfa.gov.ua/kazakhstan/ua/11168.htm [08.10.2011]

potencjalny dostawca surowców energetycznych do Europy przez Morze Kaspijskie, terytorium Azerbejdżanu, Gruzji i Ukrainy, rurociągami, które miały być alternatywą dla rosyjskich. Kazachstan oprócz ropy naftowej i gazu dysponował ogromnymi zasobami boksytów, fosforanów i rud metali kolorowych. Był dla Ukrainy bardzo atrakcyjnym partnerem handlowym także jako odbiorca ukraińskich towarów przemysłowych – chemikaliów, turbin parowych, lodówek, maszyn elektrycznych, wagonów kolejowych[81].

W latach 1992-1994 stworzono szerokie podstawy prawne sprzyjające przede wszystkim rozwojowi współpracy gospodarczej między obu krajami[82]. Była ona jednak prawie niemożliwa z pominięciem terytorium Rosji. Nawet dostawy kazachskiej ropy i gazu odbywały się rurociągami rosyjskimi. Kazachstan w odróżnieniu od Ukrainy był krajem wspierającym procesy integracyjne w ramach WNP. Jego przywódcy podpisywali się pod wszelkimi dokumentami znoszącymi bariery celne w ramach Wspólnoty. W połowie lat dziewięćdziesiątych unia celna tworzona przez Rosję z udziałem Kazachstanu i niektórych pozostałych krajów WNP zaczęła nabierać realnych kształtów. Ukraina z własnego wyboru pozostawała poza granicami integrującego się obszaru pod przywództwem Rosji. Narastające różnice między obu krajami w kwestii reintegracji przestrzeni postradzieckiej spowalniały tempo współpracy gospodarczej i naukowej, dość dobrze rozwijającej się w pierwszych latach po uzyskaniu niepodległości. Poprawne relacje polityczne i wzajemne wizyty na najwyższym szczeblu nie zmieniły tych tendencji.

Stosunki dyplomatyczne z Turkmenistanem Ukraina ustanowiła 10 października 1992 r, podczas wizyty prezydenta Krawczuka w Aszchabadzie. Podpisano wówczas tradycyjny *Układ o przyjaźni i współpracy*[83]. Miesiąc później turkmeński gaz przez terytorium Uzbekistanu, Kazachstanu i Rosji popłynął na Ukrainę. Podczas wizyty premiera Leonida Kuczmy w lutym 1993 r. zawarto 12 umów regulujących wymianę handlową miedzy obu krajami. Kolejne umowy gospodarcze Kuczma podpisał jako prezydent w listopadzie 1994 r. podczas drugiej wizyty w Aszchabadzie. Turkmenistan stał się drugim po Rosji dostawca gazu na Ukrainę. Mimo korzystnych umów bilans handlowy między obu krajami był ujemny dla Ukrainy. Wartości dostaw turkmeńskiego gazu nie równoważył eksport ukraińskich wyrobów przemysłowych oraz usługi w postaci kształcenia oficerów turkmeńskiej armii i

[81] Л. Чекаленко, *Зовнішня політика України…,* с. 520-521.
[82] *Договірно-правова база*: http://www.mfa.gov.ua/kazakhstan/ua/12189.htm [08.10.2011]
[83] Степан Віднянський, Ірина Мельникова, Андрій Мартинов, Олег Горенко, Дмитро Никифорук, *Зовнішня політика в умовах глобалізації 1991-2003,* Київ 2004, с. 183.

milicji oraz personelu technicznego dla przemysłu wydobywczego. Około 40% należności Ukraina musiała pokrywać walutą[84].

Wiele umów w latach 1991-1994 rząd ukraiński podpisał także z władzami Uzbekistanu, Kirgistanu i Tadżykistanu. Rola tych państw w bilansie handlowym Ukrainy była jednak niewielka. Z powodu oddalenia i znacznie słabszego potencjału ekonomicznego Ukraina miała ograniczone możliwości konkurowania z Rosją w azjatyckich krajach WNP.

4. Polityka wobec sąsiadów spoza WNP

Ukraińskie dążenia niepodległościowe zmierzały przede wszystkim do poszerzania zakresu niezależności w relacjach z Rosją. W 1989 r. rozpoczął się proces politycznej przebudowy Europy Środkowo-Wschodniej. Kraje Układu Warszawskiego odzyskały suwerenność w stosunkach międzynarodowych. Rok później republiki radzieckie, w tym Ukraina, ogłosiły o swojej suwerenności, a w sierpniu 1991 r. republikańskie parlamenty proklamowały niepodległościowe deklaracje. Świat zachodni zupełnie nie był przygotowany na taki scenariusz wydarzeń. Strach przed destabilizacją obszaru, na którym znajdowało się tysiące głowic nuklearnych sprawiał, że Stany Zjednoczone i mocarstwa europejskie sprzyjały możliwie jak najdłuższemu zachowaniu kontroli nad rozpadającym się imperium radzieckim przez moskiewską centralę[85]. Republiki radzieckie ogłaszające niepodległość nie znajdowały uznania międzynarodowego dla swojego nowego statusu, gdyż świat jako podmiot prawa międzynarodowego w dalszym ciągu traktował Związek Radziecki. Przełom w postawie Zachodu wobec faktu faktycznego rozpadu ZSRR i powstania nowych państw nastąpił w grudniu 1991 r., gdy Ukraińcy w powszechnym referendum opowiedzieli się za niepodległością, a kilka dni później przywódcy Rosji, Białorusi i Ukrainy podpisali się pod dokumentem likwidującym radzieckie mocarstwo. Wydarzenia te dopiero otworzyły drogę do międzynarodowego uznania Ukrainy i pozostałych państw postradzieckiego regionu.

Zdaniem autorki podręcznika o polityce zagranicznej Ukrainy Ludmiły Czekalenko, po rozpadzie ZSRR dawne kraje socjalistyczne oraz byłe republiki radzieckie położone między Zachodem i Rosją tworzyły strefę buforową, która czasowo hamowała ambicje obu stron. Szeroka strefa stabilizacji, która na przejściowym etapie satysfakcjonowała Zachód, Ukrainę czyniła przedpolem Rosji. Ukrainę na Zachodzie postrzegano nie jak czynnik europejskiej stabilizacji, lecz coś w rodzaju szczególnej przeciwwagi, która miała

---

[84] *Двосторонні відносини України з країнами СНД…*
[85] А. Злнко, *Дипломатия и политика…,* с. 58-57.

powstrzymywać rosyjskie aspiracje o wymiarze ogólnoświatowym. Istniejąca sytuacja na tym etapie odpowiadała także Rosji, lecz w żadnym wypadku Ukrainie[86].

Zmiany, jakie następowały na Wschodzie od 1990 r., z punktu widzenia krajów Europy Środkowo-Wschodniej, które po II wojnie światowej znajdowały się w radzieckiej strefie wpływów, były zjawiskiem niezwykle pożądanym. Powstanie niepodległych państw między Bałtykiem i Morzem Czarnym oddalało groźbę powrotu politycznej dominacji rosyjskiej i pozwalało na samodzielny wybór dalszej drogi rozwoju takim krajom jak Polska, Czechosłowacja, Węgry, Rumunia, Bułgaria. Istnienie niezależnej od Rosji Ukrainy w stolicach niektórych państw tego regionu traktowano wręcz jako gwarancje zachowania ich pełnej niepodległości. Pamięć o kilkudziesięcioletniej dominacji radzieckiej była tu bardzo świeża.

Szczególnie sprzyjający klimat dla wspierania niepodległościowych dążeń Ukrainy był w Polsce, bowiem z punktu widzenia polskiej racji stanu na Wschodzie spełnił się najbardziej pozytywny scenariusz[87]. „Proklamowanie niepodległości przez Ukrainę 24 sierpnia 1991 było nieoczekiwanym prezentem i to zarówno w danej chwili, jak i w długoterminowej perspektywie strategicznej – pisała Katarzyna Jędraszczyk. Niepodległa Ukraina oddzielała Polskę od Rosji, osłabiała Rosję ekonomicznie i militarnie za sprawą utraty przez Rosję znacznej części terytorium i zasobów, czyniąc pozycję Polski silniejszą”[88].

Stanowisko Polski dość dobrze było znane ukraińskim przywódcom, dlatego w Warszawie szukali oni wsparcia w dążeniach do umocnienia pozycji swojego kraju na arenie międzynarodowej[89]. Szef dyplomacji ukraińskiej Anatolij Złenko podkreślał, że w nowych realiach politycznych, po raz pierwszy od wielu stuleci, interesy narodowe Ukraińców i Polaków stały się zbieżne, a ponadto oba narody miała łączyć bliskość historii i kultury[90]. Potrzebę wzajemnego wsparcia i współdziałania widziano zatem zarówno w Kijowie, jak Warszawie, lecz istniejące uwarunkowania geopolityczne mocno utrudniały wdrażanie tych oczywistych racji do praktyki bieżących stosunków międzypaństwowych. W hierarchii interesów strategicznych zarówno Polski, jak Ukrainy wzajemne relacje dwustronne nie zawsze okazywały się być na pierwszym planie.

Wolę zerwania z tragiczną przeszłością w dziejach sąsiedztwa obu narodów widać było w *Deklaracji o zasadach i podstawowych kierunkach rozwoju stosunków polsko-ukraińskich*

---

[86] Л. Чекаленко, *Зовнішня політика України…,* с. 77.
[87] Jerzy Nowakowski, *Polska polityka wschodnia 1991 roku,* „Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej”, 1991.
[88] Katarzyna Jędraszczyk, *Strategiczne partnerstwo ukraińsko-polskie. Polska w polityce niepodległej Ukrainy,* Poznań 2010, s. 115.
[89] *Україна в польських зовнішньополітичних доктринах*: http://litopys.org.ua/ukrxx/r08.htm [11.10.2011]
[90] А. Зленко, *Зовнішньполітична стратегія і дипломтія…,* с. 121.

podpisanej w Kijowie 13 października 1990 r. między rządem Rzeczpospolitej Polskiej i Ukraińskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej. Polska i Ukraina Radziecka stwierdzały w punkcie pierwszym *Deklaracji,* że jako „suwerenne" państwa pragną nawiązać dobrosąsiedzkie stosunki zgodnie ze wszystkimi zasadami prawa międzynarodowego. W punkcie trzecim deklarowały, że nie roszczą wzajemnie żadnych pretensji terytorialnych, a istniejące granice państwowe uznają za nienaruszalne[91]. Dokument zapowiadał ustanowienie „pełnych stosunków dyplomatycznych", chociaż podmiotem prawa międzynarodowego był wciąż Związek Radziecki, a Ukraina tylko jedną z jego republik.

Po ogłoszeniu niepodległości przez Ukrainę 24 sierpnia 1991 r., w Kijowie oczekiwano, że Polska, zgodnie ze swoją wizją porządku politycznego w Europie Wschodniej, nie będzie zwlekać z formalnym uznaniem nowego państwa. 7 września udała się do Warszawy ukraińska delegacja rządowo-parlamentarna. Według jej przewodniczącego ministra Złenki strona polska wobec propozycji ustanowienia pełnych stosunków dyplomatycznych poczuła się w kłopotliwej sytuacji, gdyż oznaczałoby to uznanie niepodległości Ukrainy, czego nie uczyniło do tej pory żadne mocarstwo świata. Ostrożność wykazywana przez ministra Krzysztofa Skubiszewskiego i prezydenta Lecha Wałęsę ukraińskim gościom okazała się zaskoczeniem[92]. Dyplomacja polska tymczasem wobec niepewnej sytuacji na Wschodzie i braku jakichkolwiek decyzji w sprawie uznania niepodległości Ukrainy ze strony Stanów Zjednoczonych, Niemiec, czy Wielkiej Brytanii, nie chciała podejmować żadnego ryzyka. Obiecywano Ukraińcom uznanie ich niepodległości, gdy tylko społeczeństwo w referendum zaakceptuje decyzję Rady Najwyższej z 24 sierpnia 1991 r. W sprawie nawiązania stosunków dyplomatycznych na okres przejściowy wynaleziono kompromisowe rozwiązanie w postaci „specjalnych wysłanników rządowych", z kompetencjami zbliżonymi do tych, które mieli ambasadorzy.

Realizowana przez dyplomację polską w latach 1989-1991 polityka „dwutorowości" polegająca na oficjalnym utrzymywaniu poprawnych stosunków z ZSRR, przy jednoczesnym wspieraniu separatyzmu republik związkowych, była wprawdzie zgodna z zdefiniowanymi celami strategicznymi Polski, lecz mało zrozumiała na zewnątrz. Zachód wspierał Gorbaczowa i nie był zainteresowany rozwojem ruchów odśrodkowych obawiając się skutków wybuchu nacjonalizmów małych narodów, w Moskwie zaś działania takie przyjmowano z naturalną podejrzliwością. W przypadku Ukrainy deklaracje poparcia dla jej

[91] *Декларація про принципи та основні напрямки розвитку українсько-польських відносин, 13 жовтня 1990 р.* http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=616_176 [11.10.2011]
[92] А. Злнко, *Дипломатия и политика…,* с. 475.

dążeń niepodległościowych zestawiano z wypowiedziami polskich przywódców wspierającymi przebudowę państwa radzieckiego celem jego wzmocnienia[93]. Niejednoznaczność w oficjalnej prezentacji stanowiska Polski w kwestii niepodległości Ukrainy oraz wstrzemięźliwość w rozbudowie kontaktów dwustronnych wynikała w dużej mierze z obaw o kształt stosunków w Rosją. Spór o Krym mógł przerodzić się w otwarty konflikt, a Polska chciała uniknąć jakiegokolwiek w nim zaangażowania[94].

2 grudnia 1991 r., dzień po ogłoszeniu wyników referendum, Polska uznała niepodległość Ukrainy, co bardzo pozytywnie zostało przyjęte ukraińskie elity polityczne i było bardzo ważnym gestem budującym klimat stosunków dwustronnych na długie lata. Stany Zjednoczone i europejskie mocarstwa uznały państwowość ukraińską po rezygnacji Michaiła Gorbaczowa z funkcji prezydenta ZSRR (25 grudnia 1991 r)[95].

Na początku stycznia 1992 r. Ukraina i Polska nawiązały pełne stosunki dyplomatyczne, zaś „specjalni wysłannicy rządowi" stali się ambasadorami. W marcu uzgodniono projekt *Traktatu o dobrym sąsiedztwie, przyjaznych stosunkach i współpracy*, który został podpisany w Warszawie 18 maja 1992 r. przez prezydentów Leonida Krawczuka i Lecha Wałęsę[96]. W pierwszym artykule zawarto zobowiązania o poszanowaniu partnera, gotowości do współpracy i rozwiazywaniu wszelkich spraw spornych na drodze dialogu[97]. W drugim potwierdzono wcześniejsze zapisy w sprawie granic i integralności terytorialnej zawarte w *Deklaracji o zasadach i podstawowych kierunkach rozwoju stosunków polsko-ukraińskich* z 13 października 1990 r. Oba kraje zobowiązywały się do współdziałania na rzecz bezpieczeństwa i rozbrojenia w Europie (art. 3, p. 1), wyrzekały się posiadania broni masowego rażenia (art. 3, p. 3), zapewniały, że nie dopuszczą, aby ich terytorium jakiekolwiek państwo trzecie mogło wykorzystać do agresji przeciwko stronie podpisującej *Traktat* (art. 4, p. 2). Gdyby jednak jedna ze stron stała się przedmiotem agresji ze strony państwa trzeciego, druga zobowiązywała się nie okazywać agresorowi pomocy ani militarnej, ani politycznej i dążyć do rozwiązania konfliktu zgodnie z procedurami przewidzianymi w prawie międzynarodowym (art. 4, p. 3). Kolejne artykuły dotyczyły różnych aspektów współpracy – politycznej, gospodarczej, kulturalnej, naukowej, ochrony środowiska. W artykule 11 zawarto wzajemne zobowiązania do zapewnienia praw mniejszości polskiej na

---

[93] K. Fedorowicz, *Ukraina w polskiej polityce wschodniej w latach 1989-1999,* Poznań 2004, s. 75.
[94] K. Jędraszczyk, *Strategiczne partnerstwo ukraińsko-polskie…,* s. 117.
[95] T. Olszański, *Trud niepodległości. Ukraina na przełomie tysiącleci,* Kraków 2003, s. 33-36.
[96] Marian Wolański, *Stosunki polsko-ukraińskie w świetle umów dwustronnych. Aspekty polityczne,* [w:] *Polska – Ukraina. Więcej niż sąsiedztwo,* red. M. Wolański, Łarysa Leszczenko, Wrcław 2006, s. 10.
[97] *Договір між Україною і Республікою Польщею про добросусідство, дружні відносини і співробітництво*: zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=616_172 [12.10.2011]

Ukrainie i ukraińskiej w Polsce. Strony były zgodne, że Polacy – obywatele Ukrainy i Ukraińcy – obywatele Polski, powinni przede wszystkim kierować się lojalnością wobec państw zamieszkania i przestrzegać praw w nich obowiązujących (p. 3).

Traktat tworzył podstawy do współpracy międzypaństwowej we wszystkich dziedzinach, lecz Ukrainie dawał dość istotny argument w jej sporach terytorialnych z Rosją. Kwestia tzw. Zachodniej Ukrainy nie budziła żadnych kontrowersji, Polska uznała istniejące granice. Rosja nie mogła zatem w stosunkach z Ukrainą liczyć na czynnik strachu przed polskim rewizjonizmem, co w naturalny sposób usztywniało stanowisko Kijowa w relacjach z Moskwą. Ukraina uwikłana w spór z Rosją o Flotę Czarnomorską, Krym i arsenał atomowy oczekiwała, że Polska jednoznacznie opowie się po jej stronie i przystąpi do tworzenia sojuszu polityczno-wojskowego. Istota takiego sojuszu nie budziłaby wątpliwości w sprawie, przeciwko komu miałby być skierowany. Podstawy Ukraińcom do takich oczekiwań dawały liczne wystąpienia polityków i intelektualistów polskich, a zwłaszcza z rosnącej na znaczeniu partii Konfederacji Polski Niepodległej[98].

Płaszczyzną konsultacji i uzgodnień w stosunkach ukraińsko-polskich stał się Komitet Konsultacyjny Prezydentów Ukrainy i Polski, utworzony podczas wizyty Lecha Wałęsy w Kijowie 24 maja 1993 r. Rozmowy ekspertów Komitetu pozwoliły stronie ukraińskiej na sprecyzowanie wcześniej zgłaszanego już planu utworzenia systemu bezpieczeństwa w Europie Środkowo-Wschodniej z udziałem wszystkich krajów położonych między Rosją i NATO, którego rdzeniem miałyby być Ukraina i Polska. Ukraińcy przedstawili go oficjalnie stronie polskiej pod nazwą „planu Krawczuka" podczas wizyty prezydenta w Warszawie w listopadzie 1993 r[99]. Miała to być strefa neutralna i bezatomowa, lecz jednocześnie sojuszem krajów wspierających się w zakresie bezpieczeństwa. Plan ten możliwy był do zrealizowania tylko z udziałem Polski. W Polsce tymczasem dojrzała decyzja o podjęciu starań do uzyskania członkostwa w NATO i Unii Europejskiej. Sojusz z Ukrainą wykluczał taką możliwość, a ponadto skazywał na pogorszenie stosunków z Rosją, co z pewnością nie byłoby atutem w zbliżeniu ze strukturami euroatlantyckimi[100]. Zachód w tym czasie wspierał prezydenta Borysa Jelcyna o utrzymanie steru władzy w Rosji, widząc w nim gwaranta procesów demokratyzacyjnych i unikał działań, które mogłyby osłabiać jego pozycję.

[98]Микола Геник, *Інтеграційні процеси Балто-Чорноморського регіону в політичних концепціях польської антитоталітарної опозиції*: http://postua.info/Genyk.htm [12.10.2011]
[99] Л. Чекаленко, *Зовнішня політика України…,* с. 79; Петро Куспись, *Україна-Польща: 20 років партнерства*: http://www.bbc.co.uk/ukrainian/news/2011/08/110822_independence_poland_it.shtml [12.10.2011]
[100] K. Jędraszczyk, *Strategiczne partnerstwo ukraińsko-polskie…,* s. 122-123.

W 1992 r. Ukraina zgłosiła także chęć uczestnictwa w Grupie Wyszehradzkiej i liczyła na polskie wsparcie w uzyskaniu miejsca w organizacji obok Polski, Czech, Słowacji i Węgier. Grupa w założeniu miała służyć koordynacji działań sprzyjających integracji z NATO i Unią Europejską[101]. Ewentualne członkostwo Ukrainy jej uczestnicy ocenili jako zbyt wielki balast utrudniający zbliżenie z Zachodem. Z tego powodu Polska nie wspierała starań Ukrainy o przyjęcie do organizacji, co w Kijowie często tłumaczono chęcią utrzymania dobrych stosunków z Rosją, warunkowanej uzależnieniem od dostaw surowcowych[102]. Czynnik rosyjski od początku uzyskania niepodległości przez Ukrainę stale był obecny w relacjach polsko-ukraińskich.

Polskie plany uzyskania członkostwa w NATO zgłoszone w 1993 r. Ukraina przyjęła ze zrozumieniem. Pakt Północnoatlantycki, tuż za zachodnią granicą, w Kijowie widziano wówczas jako czynnik równoważący rosyjską dominację w stosunkach dwustronnych. Niektórzy dyplomaci określali NATO jako gwaranta stabilizacji i bezpieczeństwa Ukrainy[103]. Dlatego polskie dążenia do członkostwa w tej organizacji nie budziły wśród elit rządzących takich obaw jak w Mińsku.

Polityka polska wobec Ukrainy po wkroczeniu na ścieżkę integracji z NATO i UE stała się bardzo ostrożna i nie wykazywała tendencji do wychodzenia poza linie wyznaczane w Waszyngtonie lub Brukseli. W obu tych ośrodkach czynnik rosyjski determinował kształt polityki wobec Ukrainy. Cel strategiczny Polski – integracja w strukturach europejskich i euroatlantyckich – wymagał dostosowania się do standardów określanych przez przyszłych sojuszników. „Polska musiała wybierać pomiędzy poparciem dla Ukrainy a dobrymi stosunkami z Rosją… musiała borykać się z dylematem, czy rozwój kontaktów z Ukrainą nie utrudni dialogu z Moskwą i tym samym nie zablokuje realizacji polskich priorytetów. Zachód dawał bowiem wyraźnie do zrozumienia, że wejście Polski do struktur euroatlantyckich jest ściśle związane z pozycją Rosji w tej sprawie”[104].

Nieufność w stosunkach ukraińsko-polskich wzbudziło także podpisanie we wrześniu 1993 r. porozumienia polsko-rosyjskiego o budowie gazociągu „Jamał II” z Rosji do Niemiec przez Białoruś i Polskę, omijającego terytorium Ukrainy. W grudniu 1994 r. Rosja podpisała

---

[101] Андрій Кудряченко, *Україна і вішеградська четвірка: стан та перспективи спірвпаці,* в: *Україна та вішеградська четвірка: на шляху до взаємовигідних відносин,* ред. Вероніка Пулішова, Томаш Стражай, с. 37-38: http://www.sfpa.sk/surec/static/pdf/kniha-ua-shengen-ua.pdf [12.10.2011]
[102] K. Jędraszczyk, *Strategiczne partnerstwo ukraińsko-polskie…,* s. 125.
[103] Б. Тарасюк, *Зовнішня політика незалежной України: підсумкі та перспективи,* Львів 2006, с. 5.
[104] K. Jędraszczyk, *Strategiczne partnerstwo ukraińsko-polskie…,* s. 134.

odpowiednie umowy z Niemcami[105]. Instrument nacisku na Rosję, jaki miała Ukraina w postaci statusu kraju tranzytowego, w przypadku realizacji tego projektu, dużo straciłby na znaczeniu. Tranzyt rosyjskiego gazu do Europy przez terytorium Ukrainy, traktowane było nie tylko jako źródło dochodów do budżetu państwa, lecz także jako element integracji z europejskim systemem gospodarczym[106]. W Kijowie omijanie Ukrainy przez „Jamał II" odczytywano jako próbę wykluczenia z europejskich projektów, w czym uczestniczyła także Polska zgadzając się pierwotnie na trasę przebiegu nowego gazociągu.

W 1994 r. obawa przed izolacją i marginalizacją spowodowała rewizję ukraińskiego stanowiska wobec planów integracji Polski w strukturach NATO. Rysowała się wyraźna perspektywa przekształcenia Ukrainy w strefę buforową między poszerzonym Paktem Północnoatlantyckim i Rosją ze wszystkimi negatywnymi tego konsekwencjami. Był to okres ochłodzenia w stosunkach ukraińsko-polskich wynikający z jednej strony z braku sprecyzowania przez Ukrainę swoich celów strategicznych i prób zachowania równego dystansu wobec Rosji i Zachodu, z drugiej zaś działań dyplomacji polskiej na rzecz skoordynowania polityki zagranicznej ze stanowiskiem szeroko rozumianego bloku zachodniego, gdzie na pierwszym planie stawiano dobre relacje z Rosją.

Wśród zachodnich sąsiadów Ukrainy do grona krajów sojuszniczych zaliczano także Węgry. Wprawdzie nie pokładano takich nadziei na międzynarodową promocję Ukrainy w sojuszu z Węgrami, jak w przypadku Polski, lecz współpraca z nimi układała się bardziej płynnie, gdyż w mniejszym stopniu była obciążona bieżącą obecnością czynnika rosyjskiego. Na jakość relacji ukraińsko-węgierskich miała natomiast ogromny wpływ pamięć historyczna Węgrów i doświadczenia sąsiedztwa z potężną Rosją. Jak pisał ambasador ukraiński w Budapeszcie Dmytro Tkacz, z pamięci węgierskiej nic i nikt nie jest w stanie wymazać udziału Rosji w tłumieniu zrywów narodowych z 1848 i 1956 roku[107]. Samo istnienie niepodległej Ukrainy z punktu widzenia węgierskich doświadczeń historycznych było już ogromną wartością wpływającą na wzrost poczucia bezpieczeństwa narodowego.

W sierpniu 1990 r. tuż po przyjęciu *Deklaracji o suwerenności USRR* delegacja ukraińska na czele z ministrem spraw zagranicznych Anatolijem Złenką udała się z wizytą do Budapesztu. Węgrzy nadali tej wizycie bardzo wysoką rangę. Złenko był przyjęty przez prezydenta Árpáda Göncza, który miesiąc później przybył do Kijowa. Intensywność

---

[105] А. І. Шевцова, *Енергетика України на шляху до європейської інтеграції,* Дніпропетровськ 2004, с. 24-25: http://www.db.niss.gov.ua/docs/energy/131.pdf [14.10.2011]
[106] Tamże, s. 112-113.
[107] Д. Ткач, *Українсько-угорські відносини новітньої доби,* „Нуковий Всник Дипломтичної Академії України", випуск 15, с. 79: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nvdau/2009_15/10.pdf [15.10.2011]

kontaktów między Kijowem i Budapesztem, w czasie dojrzewania idei niepodległości Ukrainy, świadczyła o ukraińskich nadziejach obliczonych na węgierską pomoc w uzyskaniu międzynarodowej podmiotowości. Na przełomie maja i czerwca 1991 r. do Budapesztu udał się przewodniczący Rady Najwyższej USRR Leonid Krawczuk, którego przyjmowano jak szefa niezależnego państwa[108]. Podpisano wówczas cały pakiet dokumentów, które tworzyły podstawy stosunków między dwoma państwami. Były to *Deklaracja o podstawach stosunków między Ukraińską SRR i Republiką Węgierską, Konwencja konsularna, Protokół o konsultacjach MSZ Ukraińskiej SRR i Republiki Węgierskiej Deklaracja o zasadach współpracy między Republiką Węgierską i Ukraińską SRR o zabezpieczeniu praw mniejszości narodowych.* Dwa pierwsze dokumenty faktycznie stanowiły uznanie Ukrainy jako suwerennego państwa. Węgry prowadziły politykę zmierzającą do ustanowienia pełnych stosunków dyplomatycznych, zanim Ukraina ogłosiła niepodległość[109]. Z tych samych powodów co Polska dyplomacja węgierska z oficjalnym uznaniem państwowości ukraińskiej czekała do czasu ogłoszenia wyników grudniowego referendum z 1991 r.

Jeden z pierwszych dokumentów, który podpisała z Węgrami Ukraina Radziecka dotyczył uregulowania praw mniejszości narodowych. Na obszarze tzw. Rusi Zakarpackiej mieszkało około 160 tys. Węgrów. W czasie wojny ziemie te były częścią państwa węgierskiego, a władze prowadziły aktywną politykę madziaryzacji tej prowincji. Po wojnie Ruś Zakarpacka znalazła się w granicach Ukrainy Radzieckiej, a zamieszkująca ją mniejszość węgierska została poddana procesowi sowietyzacji i ukrainizacji. Państwo węgierskie, które w 1990 r. odzyskało suwerenność w polityce zagranicznej w pierwszej kolejności upomniało się o swoje mniejszości w krajach z najbliższego sąsiedztwa. Ukraina poszukująca międzynarodowego uznania jako pierwsza uwzględniła postulaty węgierskie. W 1993 r. ukraińscy Węgrzy mieli już swój teatr, sieć szkół i bibliotek. Kilkutysięczna mniejszość ukraińska na Węgrzech skupiona głównie w Budapeszcie, otrzymała niedzielną szkołę, bibliotekę oraz Ukraińskie Towarzystwo Kulturalne, którego działalność była finansowana przez rząd węgierski[110].

6 grudnia 1991 r., kilka dni po uznaniu niepodległości Ukrainy oba kraje podpisały wcześniej wynegocjowany *Układ o podstawach dobrosąsiedztwa i współpracy między*

[108] Tamże, s. 80.
[109] Єва Кіш, *Україна — Угорщина: сучасні пріоритетні напрями співробітництва*: http://www.personal.in.ua/article.php?ida=375 [14.10.2011]
[110] Л. Чекаленко, *Зовнішня політика України…,* с. 93.

Republiką Węgierską i Ukrainą[111]. W artykule 1 stwierdzono, że *Układ* zawierają dwa suwerenne państwa, które nie roszczą do siebie żadnych pretensji terytorialnych i wzajemnie uznają integralność terytorialną każdej ze stron. Strony podpisujące się pod dokumentem zobowiązały się uwzględniać bezpieczeństwo partnera przy podejmowaniu wszelkich działań na rzecz własnego bezpieczeństwa (art. 3). Dokument składający się z 24 artykułów tworzył podwaliny do współpracy we wszystkich dziedzinach. Był pierwszym traktatem międzypaństwowym podpisanym przez niepodległą Ukrainę.

W lutym 1993 r. oficjalną wizytę w Budapeszcie złożył prezydent Leonid Krawczuk. Jej efektem było podpisanie kilku umów gospodarczych, lecz przede wszystkim porozumienia o uproszczonym ruchu granicznym, które stworzyło możliwość w miarę łatwego przekraczania granicy przez obywateli obu państw[112]. Wzajemne wizyty prezydentów, premierów i ministrów spraw zagranicznych stały się dość regularne w następnych latach. Ukraińscy dyplomaci podkreślają, że Węgry stanowiły dla nich bardzo ważny korytarz do Europy, jedno z ogniw łączące gospodarkę ukraińską z rynkiem europejskim[113].

Ukrainę i Węgry w pierwszej połowie lat dziewięćdziesiątych XX wieku łączyły także złe stosunki z Rumunią wynikające z zadawnionych sporów terytorialnych. Po pierwszej wojnie światowej w granicach Rumunii znalazła się południowa Besarabia i północna Bukowina, gdzie większość ludności stanowili Ukraińcy. W wyniku porozumienia radziecko-niemieckiego z 23 sierpnia 1939 r. (paktu Ribbentrop-Mołotow) ziemie te w 1940 r. włączono do Radzieckiej Ukrainy. W czasie wojny Rumunia jako sojusznik III Rzeszy otrzymała z powrotem utracone terytoria, poszerzone ponadto o obwód odesski. Po wojnie przywrócono granicę radziecko-rumuńską sprzed czerwca 1941 r., a stosowny protokół między rządami ZSRR i Rumuni, potwierdzający jej nienaruszalność, zawarto w 4 lutego 1948 r. Układ o granicach wyczerpujący formalności prawne związane z ich stanowieniem podpisano 27 lutego 1961 r[114]. U schyłku lat sześćdziesiątych Rumuńska Partia Komunistyczna pod kierownictwem Nicolae Ceauşescu dokonała rewizji swojego stanowiska w sprawie Besarabii i północnej Bukowiny, określając te południowo-zachodnie ziemie Ukraińskiej SRR rumuńskimi terytoriami. Propaganda partyjna przez wiele lat utwierdzała obywateli, że poza

---

[111] *Договір про основи добросусідства та співробітництва між Україною і Угорською Республікою*: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=348_004 [14.10.2011]

[112] Л. Чекаленко, *Зовнішня політика України…,* с. 91.

[113] *Історія двосторонніх відносин*: http://www.mfa.gov.ua/hungary/ua/26633.htm [15.10.2011]; Д. Ткач, *Українсько-угорські відносини новітньої доби…*

[114] Л. Чекаленко, *Зовнішня політика України…,* с. 105-106.

granicami państwa pozostają ziemie odebrane Rumunii w wyniku ustaleń obcych mocarstw[115].

Po zmianie ustroju polityka rewizjonistyczna Rumunii pod rządami postkomunistów uległa nasileniu. Od 1991 r. pretensje terytorialne Bukaresztu kierowano pod adresem Ukrainy. 24 czerwca 1991 r. rumuński parlament przyjął *Deklarację w sprawie paktu Mołotow – Ribbentrop i jego następstw*, w którym zawarty był apel do prezydenta i rządu o podjęcie działań na rzecz odzyskania południowej Besarabii, okręgu Herc i północnej Bukowiny. Stanowisko parlamentu rumuńskiego oceniła Rada Najwyższa Ukraińskiej SRR 5 lipca 1991 r. w specjalnym postanowieniu, w którym stwierdzono, że Rumunia narusza zasady prawa międzynarodowego i własne zobowiązania wynikające z podpisanego przez nią *Aktu Końcowego* KBWE[116].

14 października 1991 r. aspirująca do władzy konserwatywno-narodowa Konwencja Demokratyczna Rumunii wydała odezwę do rządów i parlamentów wszystkich krajów, które zamierzały uznać niepodległość Ukrainy, aby w stosownych dokumentach zastrzegły, że nie uznają jej jurysdykcji nad Besarabią, rejonem Herca i północną Bukowiną. Partia reprezentująca obóz narodowy podkreślała, że jest to „święta ziemia" dla Rumunów[117].

W kwietniu 1993 r. rząd rumuński w nocie dyplomatycznej skierowanej do ukraińskiego MSZ ogłosił, iż nie uznaje prawomocności radziecko-rumuńskiej umowy granicznej z 27 lutego 1967 r., gdyż została podpisana w czasach ograniczonej suwerenności Rumunii. Oprócz wcześniej wymienionych terytoriów Rumuni domagali się także Wyspy Wężów położonej na Morzu Czarnym u ujścia Dunaju i przyległych do niej wód terytorialnych. Wartość wyspy rosła na znaczeniu po 1991 r. zarówno ze względów strategicznych, jak wykrytych w jej pobliżu złóż ropy naftowej i gazu ziemnego. Stanowisko Ukrainy w sprawie Wyspy Wężów było podobne jak w przypadku Besarabii i Bukowiny. Dyplomacja ukraińska odwoływała się do zasady nienaruszalności powojennych granic, prawomocności traktatów międzynarodowych rozstrzygających o przynależności terytorialnej spornych obszarów oraz własne ustawodawstwo mówiące o integralności terytorialnej Ukrainy[118].

Spór terytorialny sprawiał, że mimo nawiązania stosunków dyplomatycznych na początku 1992 r. umów i porozumień międzypaństwowych zawierano niewiele. W listopadzie 1992 r. podpisano *Porozumienie* międzyrządowe o współpracy naukowej, kulturalnej i oświatowej,

---

[115] *Україна в румунських зовнішньополітичних концепціях*: http://litopys.org.ua/ukrxx/r11.htm [19.10.2011]
[116] Л. Чекаленко, *Зовнішня політика України…,* с. 107.
[117] Б. О. Парахоньский, М. М. Гончар, В. Л. Кузьнєцов, В. О. Малеров, О. Я. Маначинський, О. П. Москалець, *Стратегічни інтереси України в країнах чорноморськго регіону та прблеми національної безпеки,* Київ 2001, с. 24.
[118] Tamże, s. 25.

zaś w kwietniu 1994 r. o współpracy handlowej i gospodarczej[119]. Oba porozumienia zawarto na 5 lat. Było to niewiele w porównaniu do dziesiątek umów zawieranych przez Ukrainę z pozostałymi sąsiadami.

Spornym problemem w stosunkach ukraińsko-rumuńskich były mniejszości narodowe po obu stronach granicy. Liczby podawane przez ośrodki ukraińskie i rumuńskie były mocno rozbieżne. W Rumunii według oficjalnych danych mieszkało 67 tys. Ukraińców. Związek Ukraińców Rumunii oceniał, że liczba ta przekracza 250 tys. Na Ukrainie w obwodach zakarpackim, odesskim i czerniowieckim mieszkało natomiast 135 tys. Rumunów i 324 tys. Mołdawian. Władze w Bukareszcie nie uznawały takiej kategorii narodowej na Ukrainie jak Mołdawianie i zaliczali ich do narodowości rumuńskiej[120]. Strona ukraińska zwracała uwagę, że wszystkie rządy rumuńskie nieprzerwanie od czasów Nicolae Ceauşescu prowadziły politykę asymilacyjną wobec karpackich Rusinów, zaś na Ukrainie Radzieckiej mniejszość rumuńska miała ponad 100 szkół i warunki do pielęgnowania tożsamości narodowej. Po upadku ZSRR władze w Bukareszcie mocno zaangażowały się w budowanie prorumuńskiej orientacji państwowej wśród rumuńskiej mniejszości narodowej na Ukrainie, co w Kijowie odczytywano jako przygotowywanie gruntu do ewentualnych zmian terytorialnych[121].

Ukraina mimo podejmowanych wysiłków na rzecz normalizacji stosunków z Rumunią nie była w stanie ich zmienić bez spełnienia oczekiwanych ustępstw terytorialnych. Ustępstwa takie nie wchodziły w rachubę zarówno ze względu na sytuację wewnętrzną na Ukrainie, gdzie żaden nurt polityczny nie zgłaszał aprobaty dla takich rozwiązań, ani nie wymagała tego sytuacja międzynarodowa, bowiem nikt w Europie nie wspierał rumuńskich żądań zmiany powojennych granic państwowych. Zmiany w stosunkach ukraińsko-rumuńskich zaczęły następować w drugiej połowie lat dziewięćdziesiątych, gdy Rumunia zgłosiła zamiar uzyskania członkostwa w NATO, co wiązało się z koniecznością unormowania spraw granicznych z sąsiadami.

Zupełnie odmiennie niż z Rumunią układały się stosunki z Turcją, oddzieloną od Ukrainy Morzem Czarnym. Od czasu ogłoszenia niepodległości przez Ukrainę nie zaistniały żadne poważne rozbieżności w relacjach dwustronnych, co ułatwiało dyplomacji ukraińskiej poszukiwanie na tym kierunku potencjalnych sojuszników. Turcja jako jeden z pierwszych krajów świata uznała ukraińską niepodległość. 3 lutego 1992 r. nawiązano stosunki

---

[119] *Договірно-правовабаза українсько-румунських двосторонніх відносин*: http://www.ukrexport.gov.ua/ukr/ugodi_z_ukrain/rom/2160.html [19.10.2011]

[120] *Українсько-румунські стосунки 1991-2004 рр.* http://knowledge.allbest.ru/international/2c0b65635b3bd68a4c53b88421216d27_0.html [19.10.2011]

[121] Б. О. Парахоньский, М. М. Гончар, В. Л. Кузьнєцов, В. О. Малеров, О. Я. Маначинський, О. П. Москалець, *Стратегічни інтереси України…,* с. 26.

dyplomatyczne, a dwa miesiące później prezydent Ukrainy Leonid Krawczuk i premier Turcji Sulejman Demirel podpisali *Układ o przyjaźni i współpracy między Ukrainą i Republiką Turecką*[122].

Dokument stwarzał podstawy rozwoju stosunków dwustronnych we wszystkich dziedzinach występujących w relacjach międzypaństwowych – politycznej, wojskowej, ekonomicznej, kulturalnej, turystycznej. Akcentowano przede wszystkim potrzebę współpracy w basenie Morza Czarnego (art. 8), strony zobowiązywały się do regularnych konsultacji w sprawie bezpieczeństwa regionalnego i w wymiarze światowym (art. 4). Deklarowano wzajemnie najwyższe ułatwienia w rozwoju współpracy ekonomicznej (art. 7) oraz wspieranie się na forum organizacji międzynarodowych (art. 15, 16, 17). Treść *Układu* świadczyła o woli podpisujących go stron nadania partnerowi rangi najwyższego zaufania.

Zbieżność interesów politycznych Ukrainy i Turcji była w dużej mierze warunkowana dążeniem obu stron do równoważenia obecności rosyjskiej w basenie Morza Czarnego. Powstanie państwa ukraińskiego na północy, o potencjale porównywalnym do tureckiego, w miejsce ekspansywnego imperium rosyjskiego lub radzieckiego, to w przypadku Turcji radykalna zmiana na lepsze położenia geopolitycznego[123]. Dla Ukrainy zaprzyjaźniona Turcja będąca członkiem NATO, to ogromny atut w sporach z Rosją o Krym, Flotę Czarnomorską i jej bazy w Sewastopolu. Drugim istotnym czynnikiem była próba dywersyfikacji dostaw surowców energetycznych z ogromnym udziałem Turcji[124].

W maju 1994 r. podczas wizyty Sulejmana Demirela w Kijowie podpisano protokół o budowie ropociągu, który miał połączyć terminal Dżejchan, gdzie trafiała ropa z Bliskiego Wschodu, z tureckim portem Samsun na Morzu Czarnym. Ropociąg w Turcji miał być budowany przez firmy ukraińskie i tureckie. Z Samsun tankowcami planowano przewozić ropę do Odessy. W Kijowie zakładano, że z czasem tą drogą można byłoby dostarczać surowiec do Europy[125].

W Kijowie pozytywnie oceniano także zaangażowanie Turcji w pomoc krymskim Tatarom, których kulminacyjna fala powrotów pojawiła się na początku lat dziewięćdziesiątych[126]. Wzmocnienie środowisk tatarskich uznano za czynnik równoważący dominujące tu wpływy rosyjskie.

---

[122] *Договір про дружбу і співробітництво між Україною і Турецькою Республікою*: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=792_005 [20.10.2011]

[123] *Україна в зовнішній політиці Туреччини*: http://litopys.org.ua/ukrxx/r12.htm [20.10.2011]

[124] *Україна – Туреччина*: http://readbookz.com/book/183/6485.html [20.10.2011]

[125] Б. О. Парахоньский, М. М. Гончар, В. Л. Кузьнєцов, В. О. Малеров, О. Я. Маначинський, О. П. Москалець, *Стратегічни інтереси України…,* с. 45.

[126] *Україна в зовнішній політиці Туреччини…*

W latach 1992-1994 zostały położone bardzo solidne podwaliny współpracy ukraińsko-tureckiej, na których budowano stosunki międzypaństwowe w następnych latach. W polityce ukraińskiej Turcja dość szybko została wywindowana do roli kluczowego partnera zarówno we współpracy gospodarczej, jak politycznej.

5. Zachód w polityce ukraińskiej

Kierunek prozachodni w polityce ukraińskiej był widoczny od uzyskania suwerenności. W dużej mierze stanowił logiczne następstwo złożonych relacji z Rosją. Kurs na Zachód z jednej strony wynikał z naturalnych pragnień młodego państwa wyjścia do szerokiego świata, z drugiej zaś potrzebą znalezienia przeciwwagi dla Rosji. Prozachodnie tendencje najbardziej widoczne były retoryce ukraińskich elit politycznych i intelektualnych. Slogany o włączeniu się Ukrainy do budowy „wspólnego europejskiego domu”, o potrzebie integracji europejskiej, nie znajdowały pokrycia w rzeczywistości. Pojęcie „integracji” - przyznają ukraińscy obserwatorzy - wykorzystywane było bardzo często jako instrument w grze o kolejne transze pomocy zagranicznej. W konsekwencji jego brzmienie w ustach ukraińskich polityków stało się dla Zachodu jedynie przejawem pustej retoryki. Ukraina chciała szerokich kontaktów z Unią Europejską, NATO i Stanami Zjednoczonymi, lecz nie miała żadnej strategii wyjścia z postsowieckiego świata w roli samodzielnego i wiarygodnego partnera[127].

Zachód wobec Ukrainy, podobnie jak w stosunku do innych państw WNP, zachowywał się bardzo wstrzemięźliwie. Ogłoszenie niepodległości przez Ukrainę zostało przyjęte przez mocarstwa zachodnie z zakłopotaniem. Stosunek do ukraińskiej niepodległości Stanów Zjednoczonych najlepiej oddawało przemówienie prezydenta George Buscha w Radzie Najwyższej 1 sierpnia 1991 r., który w drodze do Moskwy zatrzymał się w Kijowie. Busch oznajmił deputowanym, iż popiera ich dążenia wolnościowe, lecz nie podziela planu wyjścia republiki ze składu ZSRR. Ostrzegał przed zgubnymi skutkami nacjonalizmu[128]. Ani ogłoszenie niepodległości 24 sierpnia 1991 r., ani wyników referendum 2 grudnia 1991 r., ani nawet podpisanie porozumień białowieskich nie zmieniło stanowiska Waszyngtonu. Stany Zjednoczone uznały niepodległość Ukrainy, gdy prezydent ZSRR Michaił Gorbaczow 25 grudnia 1991 r. zrezygnował ze swojego stanowiska.

Ukraina przyciągała uwagę świata zachodniego głównie ze względu na odziedziczony po Armii Czerwonej arsenał atomowy. Niepokój Zachodu budziła korupcja wśród polityków, wszechobecna i niekompetentna biurokracja, szeroki zakres szarej strefy w gospodarce i mało

---

[127] *Європейський напрям зовнішньої політики України,* http://ukrkniga.org.ua/ukrkniga-text/759/38/ [20.10.2011]

[128] *Україна у зовнішньополітичних доктринах США*: http://litopys.org.ua/ukrxx/r14.htm [20.10.2011]

zrozumiała „wielowektorowa" polityka zagraniczna. O jakiejkolwiek integracji z taką Ukrainą nikt w Europie nie myślał, lecz – jak pisze Gieorgij Kasjanow - dryfowanie Ukrainy w kierunku zachodnim stało się faktem i było wynikiem świadomego wyboru elit[129]. Wybór ten motywowany był głównie względami ideologicznymi i politycznymi.

Poirytowanie na Zachodzie, a szczególnie w Stanach Zjednoczonych uczyniło żądanie prezydenta Leonida Krawczuka gwarancji bezpieczeństwa w zamian za oddanie Rosji broni atomowej i jej nośników. Ukrainie udało się w zamian za ratyfikowanie układu rozbrojeniowego START-1 oraz obietnice pozbycia się głowic nuklearnych wynegocjować takie gwarancje ze strony Rosji, Stanów Zjednoczonych i Wielkiej Brytanii. Stosowny dokument (*Memorandum*) podpisano 5 grudnia 1994 r[130]. Podpisy pod nim złożyli jeszcze przywódcy Francji i Chin, lecz były to tylko deklaracje mocarstw, za którymi nie stały żadne zobowiązania sygnatariuszy. Czwarty punkt *Memorandum* mówił wprawdzie, że w sytuacji zagrożenia bezpieczeństwa Ukrainy, Rosja, USA i Wielka Brytania, zobowiązują się zwrócić do Rady Bezpieczeństwa ONZ o udzielenie jej pomocy, lecz nie oznaczało to konieczności bezpośredniego angażowania się któregokolwiek z tych mocarstw. Najistotniejszy dla Ukrainy był pierwszy punkt tego dokumentu, gdzie trzy mocarstwa uznawały istniejące granice państwa. Zaangażowanie mocarstw zachodnich w roli gwaranta bezpieczeństwa Ukrainy, było prestiżowym sukcesem dyplomacji ukraińskiej, pozwalającym władzom tego kraju wyjść z patowej sytuacji, w której znalazły się po ogłoszeniu decyzji o wstrzymaniu przekazywania arsenału nuklearnego Rosji. Trwanie tego stanu budowało bowiem na zachodzie wizerunek Ukrainy jako kraju nieprzewidywalnego. Z drugiej strony złożenie podpisu pod *Memorandum* przez Borysa Jelcyna obok podpisów prezydenta Stanów Zjednoczonych i premiera Wielkiej Brytanii oznaczało rezygnację Rosji z jakichkolwiek pretensji terytorialnych pod adresem Kijowa.

Sporo kontrowersji na Ukrainie budził stosunek do NATO. Minister spraw zagranicznych Borys Tarasiuk twierdził, że „dla nas w MSZ w latach 1991-1992 było jednoznacznie zrozumiałe, że Ukraina powinna być w NATO"[131]. Za zgodą prezydenta Leonida Krawczuka MSZ miał wtedy podjąć działania na rzecz integracji z NATO i Unia Europejską. Stanowisko to nie było jednak podzielane przez większość ukraińskiej elity politycznej. Myślenie o członkostwie w NATO kilka miesięcy po rozpadzie ZSRR, nawet jeżeli rzeczywiście miało miejsce, to nigdzie nie było artykułowane. Dominowała przede wszystkim świadomość, że

[129] Г. Касьянов, *Україна 1991-2007. Нариси новітньої істроії…*, s. 112.
[130] *Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї*: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=998_158 [20.10.2011]
[131] *Зовнішня політика України. Матеріали парляметських слухань,* Київ 2004, с. 38.

jest to cel nieosiągalny zarówno ze względu na ukraińskie uwarunkowania wewnętrzne, jak brak zainteresowania ówczesnego kierownictwa NATO i USA rozszerzaniem Paktu na wschód[132]. Obawa przed dalszą destabilizacją polityczną na przestrzeni postradzieckiej, gdzie znajdowały się tysiące głowic atomowych, nakazywała Zachodowi daleko idącą ostrożność i próbę wpływania na politykę bezpieczeństwa poszczególnych państw. Instrumentem oddziaływania była Rada Współpracy Północnoatlantyckiej oraz program „Partnerstwa dla pokoju"[133].

W styczniu 1992 r. przedstawiciel Ukrainy został zaproszony do udziału w obradach Roboczej Grupy Rady Współpracy Północnoatlantyckiej. 22 lutego wizytę w Kijowie złożył sekretarz NATO Manfred Werner, który złożył Ukrainie zaproszenie do stałego członkostwa w Radzie. Jednym z celów tego organu grupującego członków Paktu i zaproszone kraje była pomoc tym drugim w realizacji ich pragnienia uzyskania członkostwa w NATO. 8 czerwca 1992 r. Leonid Krawczuk był gościem w Kwaterze Głównej sojuszu w Brukseli[134]. Kontakty te dawały ukraińskim politykom poczucie uczestnictwa w tworzeniu nowego porządku światowego. Realizowali podstawowe założenia wynikające z *Aktu niepodległości* – umacniania pozycji państwa na arenie międzynarodowej.

8 lutego 1994 r. Ukraina jako pierwszy kraj z WNP podpisała ramowy program inicjowany przez NATO „Partnerstwo dla pokoju". Udział w „Partnerstwie" zobowiązywał Ukrainę do otwartości w planowaniu obrony narodowej i budżetu wojskowego, zapewnienia demokratycznej kontroli nad siłami zbrojnymi, utrzymania w zdolności i gotowości jednostek przeznaczonych do wykonania operacji pod egidą ONZ, rozwijanie współpracy wojskowej z NATO w zakresie wspólnego planowania i ćwiczeń w ramach przygotowań do realizacji misji pokojowych, rozbudowy w dłuższej perspektywie takich sił zbrojnych, które mogłyby współdziałać z siłami zbrojnymi państw NATO[135]. Program „Partnerstwa dla pokoju" w kręgach rządowych przyjmowano jako ścieżkę prowadzącą do członkostwa w Pakcie Północnoatlantyckim[136].

Plany zbliżenia z Unią Europejską nie wzbudzały takich kontrowersji w społeczeństwie i wśród elit politycznych jak w przypadku NATO. Problem dla Ukrainy stanowił brak pozytywnego odzewu ze strony Unii. W stosunkach z krajami postradzieckimi UE kierowała

---

[132] Д. Табачник, *Украина в НАТО или НАТО в Украине: большая ложь о приоритетах государственной безопасности,* Киев 2008, с. 4.

[133] *Міжнародні відносини і євроатлантична інеграція України,* ред. О. Пошедін, Національна Академія Обороні України 2009, с. 230.

[134] Лариса Самосьонок, *Україна – НАТО,* Донецьк 2009, с. 7.

[135] *Партнерство заради миру: рамковий документ,* [в:] *Вибрані основоположні документи НАТО та Україна – НАТО,* Київ 2006, с. 8.

[136] *Міжнародні відносини і євроатлантична інеграція України…,* с. 231.

się zasadą przeciwdziałania wszelkim negatywnym tendencjom, które były następstwem rozpadu ZSRR. Jednocześnie domagała się, aby kraje WNP realizowały umowy, traktaty i porozumienia zawarte niegdyś przez UE ze Związkiem Radzieckim. Jednym z takich dokumentów było porozumienie o handlu i współpracy gospodarczej podpisane 18 grudnia 1989 r[137]. Dopiero na początku 1992 r., po definitywnym rozpadzie państwa radzieckiego Unia zaczęła podejmować działania na rzecz układania indywidualnie stosunków z nowymi państwami. W kwietniu 1992 r. w Brukseli zapadły decyzje o rozpoczęciu rozmów z Białorusią, Kazachstanem, Rosją i Ukrainą na temat zawarcia układów o współpracy. W sierpniu opracowano dyrektywy dla dyplomatów unijnych, którzy mieli prowadzić te pertraktacje. Pierwsze rozmowy z Rosja rozpoczęły się w listopadzie 1992 r., zaś z Ukrainą na początku 1993 r[138].

W Kijowie o potrzebie bliskiej współpracy ze strukturami europejskimi mówiono od początku powstania niepodległego państwa. Ukraińskim elitom rządzącym „wektor europejski" był ważnym elementem ich legitymizacji zarówno wewnątrz kraju, jak i poza jego granicami. W świadomości społeczeństwa Europa Zachodnia była symbolem wysokich standardów życia obywateli i harmonijnego funkcjonowania wszystkich instytucji publicznych[139]. Był to główny kierunek migracji zarobkowej z Ukrainy. Nawoływania ukraińskich polityków do budowania powiązań z Unią Europejską nie wywoływały zatem tak negatywnych reakcji, jak w przypadku haseł o wstępowaniu do NATO. Były obliczone na pozyskanie sympatii własnej opinii publicznej, lecz jednocześnie stanowiły szczerą deklarację intencji, skalkulowaną zgodnie z interesami kraju. Tempo i zakres współpracy Ukrainy z Unią Europejską określano jednak nie w Kijowie, lecz w Brukseli.

Po półtorarocznych negocjacjach 14 czerwca 1994 r. w Luksemburgu Ukraina zawarła z Unią Europejską *Układ o współpracy i partnerstwie.* Jego ratyfikacja przez parlamenty 15 państw członkowskich Unii trwała 4 lata[140]. Tak długi czas był rzeczywistą miarą zainteresowania Zachodu współpracą z Ukrainą. Na Ukrainie zawarcie *Układu* przyjęto jako

[137] Przemysław Żurawski (Grajewski), *Geneza stosunków pomiędzy Unią Europejską a Federacją Rosyjską*: http://www.omp.org.pl/artykul.php?artykul=154 [28.10.2011]

[138] Олександр Шнирков, Влерій Копійка, Віктор Муравйов, *Україна – Європейський Союз: економіка, політика, право,* Кїив 2006, с. 119-120.

[139] Г. Касьянов, *Україна 1991-2007. Нариси новітньої істроії…*, с. 115.

[140] Соломія Онуфрів, *Україна: євроінтеграції "так"*: http://www.franko.lviv.ua/faculty/jur/publications/visnyk26/Statti_Onufriv.htm [29.10.2011]

ogromny sukces dyplomatyczny. Państwo wystąpiło w roli partnera potężnej organizacji europejskiej jako samodzielny podmiot stosunków międzynarodowych[141].

Układ zobowiązywał Unię do wspierania demokracji i gospodarki rynkowej na Ukrainie (art. 1), Ukraina deklarowała wolę przestrzegania zasad demokracji i przestrzegania praw człowieka określonych w konwencjach międzynarodowych (art. 2)[142]. Obie strony stwierdzały, że dla zapewnienia stabilizacji i dobrobytu na obszarze postradzieckim powinna być zachowana ścisła współpraca między nowymi państwami (art.3). W 1998 r. Ukraina i UE miały rozważyć możliwość utworzenia strefy wolnego handlu (art. 4). Układ nadawał obu stronom klauzulę największego uprzywilejowania w wymianie handlowej (art. 10). Stwarzał także dogodne podstawy prawne podmiotom gospodarczym do prowadzenia działalności na terytorium partnera (art. 30, 31, 32). Utworzono kilka wspólnych instytucji monitorujących realizację *Układu*.

18 listopada 1994 r. Unia przyjęła dokument o nazwie *Wspólna strategia wobec Ukrainy,* w którym zawarta była także lista oczekiwań w sprawie ochrony środowiska naturalnego na Ukrainie oraz zapobieżenia potencjalnym zagrożeniom z powodu użytkowania elektrowni atomowej w Czarnobylu[143].

Ukraina począwszy od 1994 r. wielokrotnie zwracała się do instytucji unijnych z pytaniem o możliwość otrzymania statusu członka stowarzyszonego i zawsze otrzymywała podobne odpowiedzi mówiące, że jej dążenia są zrozumiałe, lecz powinna najpierw zreformować gospodarkę, system zarzadzania, utrwalić zasady demokracji i przestrzegania praw człowieka[144]. Na Zachodzie oczekiwano przede wszystkim reform w dziedzinie bankowości, finansów, polityki podatkowej i celnej. Zmiany w tych sektorach warunkowały dalsze zbliżenie z instytucjami unijnymi.

Spośród krajów unijnych największe zainteresowanie Ukrainą przejawiały Niemcy. Nie było natomiast na początku lat dziewięćdziesiątych odpowiedniej relacji zwrotnej ze strony Kijowa, gdzie znacznie większą rangę nadawano stosunkom ze Stanami Zjednoczonymi i Kanadą. Dyplomacja ukraińska nie doceniała roli Niemiec w budowaniu pozycji Ukrainy w Europie i możliwości ich wpływania na rozwój gospodarki kraju. W *Podstawowych*

---

[141] *Україна в системі сучасних міжнародних відносин*: http://www.refine.org.ua/pageid-3165-1.html [29.10.2011]

[142] *Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами*: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=998_012 [29.102011]

[143] *Спільна стратегія Європейського Союзу щодо України*, [в:] *Збірник нормативно-правових актів Європейського Союзу у сфері охорони навколишнего середовища,* ред. Наталія Андрусевич, Львів 2004, с. 189-190.

[144] Г. Касьянов, *Україна 1991-2007. Нариси новітньої істроії...*, с. 115.

kierunkach polityki zagranicznej przyjętych przez Radę Najwyższą 2 lipca 1993 r. nie występuje pojęcie „Niemcy". Zastępują je określenia „kraje zachodnie", „państwa Unii Europejskiej". Pokolenie polityków ukraińskich, którego pamięć historyczna została ukształtowana na radzieckich przekazach o II wojnie światowej, potrzebowało czasu, aby dokonać odpowiednich przewartościowań.

W kwietniu 1991 r. do Bonn został zaproszony przewodniczący Rady Najwyższej Ukrainy Radzieckiej Leonid Krawczuk, gdzie został przyjęty przez prezydenta Richarda von Weizsäckera. W lipcu Krawczuk był gościem najważniejszego polityka niemieckiego kanclerza Helmuta Kohla[145]. Wprawdzie były to tylko spotkania kurtuazyjne, lecz zważywszy na fakt, że przewodniczący Rady reprezentował wówczas jedynie jeden z krajów federacji radzieckiej, stanowiło to ogromne wyróżnienie dla Ukrainy. Były to jednocześnie pierwsze na tak wysokim szczeblu kontakty Krawczuka pełniącego rolę głowy państwa ukraińskiego dopiero wybijającego się na niepodległość. W październiku zorganizowano na Ukrainie dni kultury niemieckiej, na które przybyła z oficjalna delegacja z wicekanclerzem i szefem dyplomacji Hansem Ditrichem Genscherem

Niemcy uznały niepodległą Ukrainę 26 grudnia 1991 r., a 17 stycznia 1992 r. oba państwa nawiązały stosunki dyplomatyczne. Konsulat niemiecki w Kijowie istniejący od 1989 r. został przekształcony w ambasadę. 3 lutego 1992 r. Leonid Kuczma, już jako prezydent niepodległej Ukrainy składał wizytę w Bonn, gdzie z kanclerzem Kohlem rozmawiał o fundamentach stanowionych stosunków dwustronnych. W maju 1993 r. w Niemczech przebywał premier Leonid Kuczma, zaś w czerwcu kanclerz Kohl złożył oficjalną wizytę w Kijowie, zakończoną podpisaniem *Wspólnej deklaracji o podstawach stosunków między RFN i Ukrainą* oraz *Porozumienia o szerokim rozwoju współpracy w sferze ekonomii, przemysłu, nauki i techniki*[146]. Kohl oznajmił w Kijowie, że jego wizyta miała dwa cele. Pierwszym była demonstracja równoprawnych stosunków między Niemcami i Ukrainą, drugim zaś przekonanie opinii publicznej, że Niemcy na Wschodzie interesują nie tylko kontakty z Rosją[147].

W pierwszej części *Wspólnej deklaracji* stwierdzono, ze oba kraje podejmują najściślejszą współpracę dla dobra obu narodów oraz zapewnienia pokoju w Europie i świecie[148]. Część

[145] Марія Копіленко, *Українсько-німецькі відносини: здобутки, проблеми, перспективи,* серія: „Зовнішньополітичні стратегії", 1996, випуск 1, с. 16.
[146] С. Віднянський, І. Мельмникова, А. Мартинов, О. Горенко, Д. Никифорук, *Зовнишня політика України в умовах глобалізації…,* с. 382.
[147] М. Копіленко, *Українсько-німецькі відносини…,* с. 16.
[148] *Спільна декларація про основи відносин між Україною і Федеративною Республікою Німеччина*: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=276_012 [30.10.2011]

trzecia była bardzo istotna dla Ukrainy, bowiem mówiła, że oba kraje uznają wzajemnie terytorialną całość partnera. Wobec faktu rosyjskich roszczeń do Krymu, Niemcy wyraźnie opowiadali się po stronie Ukrainy. Szósta część dokumentu dotyczyła spraw rozbrojenia. Zapisano tam, że Niemcy są krajem, który nie dysponuje bronią atomową, zaś Ukraina zmierza do osiągnięcia statusu państwa bezatomowego. „Intensyfikacja kontaktów gospodarczych – zapisano we *Wspólnej deklaracji* (cz. X) – sprzyja powołaniu Biura Przedstawiciela Niemieckiej Ekonomiki na Ukrainie, które swoją pracę rozpocznie w 1993 r. w Kijowie". W przyszłości odpowiednie biuro ukraińskie miało być otwarte w Niemczech.

Ukraina i Niemcy zobowiązały się stworzyć dogodne warunki dostępu do miejsc pochówku obywateli drugiej strony na ich terytorium, ochrony grobów i oznaczenia ich odpowiednimi tablicami z poszanowaniem pamięci zmarłych (cz. XIV). Był to zapis istotny dla strony niemieckiej, ponieważ większość poległych żołnierzy armii Hitlera nie miała żadnych grobów na obszarze ZSRR. Strona niemiecka z nadzieją witała deklarację władz Ukrainy rehabilitacji Niemców obywateli radzieckich represjonowanych w czasach stalinowskich. Ukraina zobowiązała się sprzyjać zwartemu osadnictwu dla tych Niemców, którzy po latach zesłania zamierzali wracać na Ukrainę, umożliwić wyjazd do RFN wszystkim chętnym obywatelom Ukrainy narodowości niemieckiej, z zagwarantowaniem prawa powrotu, gdyby oni lub ich potomkowie w przyszłości wyrazili takie życzenie (cz. XV).

Kilkanaście tysięcy żołnierzy ukraińskich pełniło służbę wojskową jednostkach armii radzieckiej na terenie byłej NRD. Po wycofaniu wojsk radzieckich z Niemiec pojawił się problem zakwaterowania tych żołnierzy. Państwo, które ich wysłało przestało istnieć. Niemcy pomagali Ukrainie w rozwiązaniu tego problemu. Z ich środków zbudowano w Kijowie miasteczko, w którym skoszarowano część żołnierzy z pochodzących z Ukrainy, służących w jednostkach radzieckich wycofywanych z Niemiec[149].

W 1994 r. Niemcy zajmowały pierwsze miejsce w handlu zagranicznym Ukrainy wśród krajów Unii Europejskiej, lecz wartość obrotów handlowych wynosiła jedynie 787 mln dolarów. Udział Niemiec w wymianie handlowej Ukrainy wynosił 5 procent, zaś Ukrainy w handlu zagranicznym Niemiec zaledwie 0,02 proc. Wartość eksportu niemieckiego na Ukrainę była ponad 9,5 razy większa niż ukraińskiego do Niemiec[150]. Bilans wymiany handlowej był zatem bardzo niekorzystny dla Ukrainy. Do 1994 r. Niemcy pożyczyły Ukrainie 3 mld marek i były jej największym wierzycielem. Ponieważ wskaźniki rozwoju

[149] Л. Чекаленко, *Зовнішня політика України…,* с. 122-123.
[150] М. Копіленко, *Українсько-німецькі відносини…,* с. 19.

ekonomicznego Ukrainy były najgorsze spośród wszystkich krajów Europy Środkowo-Wschodniej, zniechęcało to inwestorów niemieckich do lokowania kapitału na terenie tego państwa.

Władze państwowe Ukrainy ze swej strony od 1992 r. dość szybko otwierały się na współpracę z kapitałem niemieckim. Korzystne oferty z ich strony spowodowały uruchomienie w Kijowie Deutsche Banku i Drezner Banku. Niemieckim instytucjom finansowym powierzono także opracowanie elektronicznego systemu obsługi bankowej Ukrainy. We wrześniu 1992 r. powołano Ukraińsko-Niemiecką Radę ds. Współpracy

Na Ukrainie działało także kilka fundacji na rzecz wspierania demokracji i wolnego rynku - Fundacja Konrada Adenauera, Fundacja Friedricha Eberta, Fundacja Hansa Seidla – finansowanych z budżetu federalnego lub z funduszy niemieckich partii politycznych. Fundacje te organizowały wyjazdy do Niemiec, pokrywały koszty pobytu i szkoleń ukraińskich dziennikarzy, prawników, ekonomistów, socjologów, wspierały wydawanie książek ukraińskich uczonych. W ramach współpracy naukowej, na realizację wspólnych projektów Niemcy w latach 1993-1996 wydali 3 mln dolarów. Natomiast w ramach promocji niemieckiej techniki samochodowej przekazali bezpłatnie 725 pojazdów oraz 4850 po preferencyjnych cenach[151]. Większość wydatków fundacji działających w Kijowie, przeznaczonych na reformowanie miejscowej gospodarki i życia publicznego to były długoterminowe inwestycje we własne interesy.

W wyniku porozumień na najwyższym szczeblu stworzono wiele spółek handlowych i przemysłowych z kapitałem niemieckim lub ukraińsko-niemieckim. Sporo inicjatyw niemieckich upadło z powodu niepunktualności lub nieporadności ukraińskich urzędników. Urzędnik niemiecki, który nie bierze łapówek i sumiennie pilnuje swoich obowiązków, tego samego oczekuje od swojego zagranicznego partnera – pisała badaczka stosunków ukraińsko-niemieckich Maria Kopilenko. Partner, który nie dotrzymuje słowa, narusza umowę, przestaje istnieć dla niemieckiego urzędnika. „Tak zwyczajnie, po ludzku, niemiecki urzędnik nie rozumie, jak można przybyć na rozmowy nie trzymając się na nogach od pijaństwa, demonstrować swoją przynależność narodową jedząc kolację w pokoju drogiego hotelu z wódką, słoniną, cebulą i czarnym chlebem, jak można w ciągu kilku dni nie zmieniać koszuli, ani nie wyczyścić butów. (…) Prostactwo jest straszniejsze niż złodziejstwo”[152]. Drugą przeszkodą w rozwoju stosunków z Niemcami – zdaniem tej badaczki – było ukraińskie

[151] Л. Чекаленко, *Зовнішня політика України…,* с. 131.
[152] М. Копіленко, *Українсько-німецькі відносини…*, s. 23-24.

ustawodawstwo dotyczące inwestycji zagranicznych, pełne sprzeczności, pozwalające urzędnikom na dowolną interpretację przepisów i sprzyjające korupcji.

Wielkie zainteresowanie Niemców rozwojem współpracy z Ukrainą było studzone swobodą traktowania przez partnerów treści zawieranych umów, luźnym stosunkiem do terminów, brakiem kompetencji osób obsługujących kontrakty. Ukraińskim urzędnikom radzieckim trudno było przystosować się do roli reprezentantów suwerennego państwa. Wcześniej kontakty ze światem zewnętrznym należały do kompetencji central moskiewskich.

Nieco odmienny rodzaj relacji Ukraina w pierwszych latach niepodległości zbudowała z Wielką Brytanią. Były to przede wszystkim poprawne stosunki polityczne i bliskie zera kontakty gospodarcze. Wielkość obrotów w latach 1991-1993 wynosiła 17,8 mln dolarów. Premier Wielkiej Brytanii John Major przykładał wielką wagę do relacji z Rosją. Z państwami nowo powstałymi Anglicy utrzymywali kontakty na szczeblu ministrów spraw zagranicznych[153]. Minister Douglas Hurd odwiedził Kijów dwa tygodnie po ogłoszeniu niepodległości przez Ukrainę i wszystko wskazuje na to, że chciał zorientować się w zamiarach władz nowego państwa w kwestii broni jądrowej i przyszłych relacji z sąsiadami.

Wielka Brytania uznała niepodległość Ukrainy w ostatnim dniu 1991 r. Stosunki dyplomatyczne oba kraje nawiązały 10 stycznia 1992 r. W połowie września ministrowie spraw zagranicznych Anatolij Złenko i Douglas Hurd podpisali w Londynie *Wspólną Deklarację między Ukrainą i Zjednoczonym Królestwem Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej*[154]. W dokumencie stwierdzono, że oba kraje uznając Ukrainę jednym z prawnym następców byłego ZSRR, witając zakończenie zimnej wojny i usuniecie barier dzielących narody europejskiej szanują wzajemnie suwerenność i całość terytorialną partnera. Tradycyjnie zapisano, że strony podejmują współpracę w imię wolności, demokracji i pokoju i zgodnie z normami prawa międzynarodowego (p. 2). Deklarowały, że ich siły zbrojne są wyłącznie do celów obronnych i poddane są demokratycznej kontroli (p. 3). Wielka Brytania z akceptacją przyjmowała zamiar Ukrainy likwidacji broni jądrowej na swoim terytorium. Obie strony zobowiązywały się współpracować celem niedopuszczenia do eksportu technologii i doświadczeń, które mogłyby przyczynić się do produkcji broni masowego rażenia (p. 4). W *Deklaracji* zapowiedziano zamiar podpisania w najbliższej przyszłości szeregu umów dwustronnych służących rozwojowi współpracy we wszystkich dziedzinach (p. 7). Dokument zawierał szereg ogólnikowych stwierdzeń dotyczących głównie intencji obu

---

[153] С. Віднянський, І. Мельмникова, А. Мартинов, О. Горенко, Д. Никифорук, *Зовнишня політика України в умовах глобалізації…,* с. 335.

[154] *Спільна декларація між Україною і Сполученим Королівством Великобританії та Північної Ірландії* 15.09.1992 г. http://zakon.nau.ua/doc/?code=826_002 [02.11.2011]

stron w sprawach bezpieczeństwa. W przypadku Ukrainy najistotniejsze było stwierdzenie o uznaniu jej integralności terytorialnej.

Ukraina zabiegała o poszerzenie współpracy z Wielką Brytanią. Dyplomacji ukraińskiej udało się wynegocjować umowę dotyczącą współpracy na arenie międzynarodowej oraz stosunków dwustronnych. Podpisano ją podczas wizyty prezydenta Krawczuka w Londynie w dniach 9-12 lutego 1993 r[155]. Pierwsze 10 artykułów poświęcono sprawom zapewnienia bezpieczeństwa i rozbrojenia, co było wynikiem zainteresowania dyplomacji brytyjskiej losem radzieckiej broni masowego rażenia. Kolejne 12 artykułów dotyczyły współpracy między obu państwami. Podpisanie tej umowy i kolejne wizyty w Londynie delegacji deputowanych Rady Najwyższej, nie przyczyniły się do ożywienia współpracy gospodarczej, na czym najbardziej zależało władzom Ukrainy. Minister Hurd przybył do Kijowa 20 maja 1994 r., gdy Ukraina ogłosiła wstrzymanie przekazywania broni jądrowej Rosji. W imieniu rządu brytyjskiego deklarował pomoc w przeprowadzeniu reform strukturalnych i zachęcał do kontynuowania procesu likwidacji arsenałów atomowych[156].

Rola innych krajów Unii Europejskiej w polityce zagranicznej Ukrainy w latach 1991-1994 była znacznie mniejsza.

Największe znaczenie w Kijowie przywiązywano do kontaktów ze Stanami Zjednoczonymi. Minister spraw zagranicznych Ukrainy Anatolij Złenko pisał, że w pierwszych latach niepodległości niemal w każdej sprawie dotyczącej relacji ze światem zewnętrznym obecny był czynnik amerykański. Stawiał pytanie: „Czym były dla nas Stany Zjednoczone na początku lat dziewięćdziesiątych?" i odpowiadał: „Przede wszystkim gwarantem niepodległości, polisą ubezpieczeniową na wypadek najgorszego scenariusza rozwoju sytuacji, którym mogła być bezpośrednia agresja przeciwko Ukrainie lub utrata integralności terytorialnej. Jakby to nie zabrzmiało paradoksalnie, obecność za plecami tak mocnego gracza światowego, jak Stany Zjednoczone, nadawało naszej dyplomacji pewności nawet w takich sytuacjach, gdy ów gracz niezbyt przyjaźnie chuchał nam po karku"[157].

W Kijowie w pełni uświadamiano sobie, że powstanie niepodległej Ukrainy było zgodne z najbardziej oczekiwanymi przez dyplomację amerykańską scenariuszami rozwoju sytuacji w świecie. Ostrożność Amerykanów przy wspieraniu tendencji niepodległościowych Ukrainy w latach 1990-1991 wynikała z obaw o możliwość wybuchu konfliktów w strefie koncentracji

---

[155] *Договір про принципи відносин і співробітництво між Україною і Сполученим Королівством Великобританії та Північної Ірландії*: http://zakon.nau.ua/doc/?code=826_040 [02.11.2011]

[156] С. Віднянський, І. Мельмникова, А. Мартинов, О. Горенко, Д. Никифорук, *Зовнишня політика України в умовах глобалізації…,* с. 335.

[157] А. Злнко, *Дипломатия и политика…,* с. 224.

broni jądrowej. Dlatego szukającego wsparcia w Departamencie Stanu USA ministra spraw zagranicznych Ukrainy Radzieckiej Anatolija Złenkę specjaliści od spraw ZSRR z Curtisem Kemmanem na czele przekonywali, że dyplomacja amerykańska utrzymuje stosunki z kierownictwem państwa radzieckiego, zaś władze republikańskie swoje działania poza granicami kraju powinny uzgadniać w Moskwie. Kemman zachęcał ukraińskiego rozmówcę do umacniania pozycji Ukrainy w strukturach ZSRR[158]. Zgodnie z przyjętą linią prezydent George Busch przemawiając w Radzie Najwyższej USRR 1 sierpnia 1991 r. przestrzegał przed podejmowaniem decyzji o ogłoszeniu niepodległości, nazywając ten zamiar „samobójczym nacjonalizmem"[159].

Stany Zjednoczone uznały niepodległość Ukrainy 25 grudnia 1991 r., a 2 stycznia 1992 r. nawiązano stosunki dyplomatyczne. Przyspieszenie działań strony amerykańskiej - zdaniem Złenki - było efektem nacisków wpływowej emigracji ukraińskiej na kongresmenów, którzy z kolei skłonili dyplomatów do podjęcia odpowiednich decyzji[160]. Chociaż taki ciąg zdarzeń wydaje się mało prawdopodobnym, to znawcy polityki zagranicznej Ukrainy podkreślają, że w pierwszych latach niepodległości dyplomacja ukraińska pokładała ogromne nadzieje w bardzo licznej emigracji znajdującej się na terenie Stanów Zjednoczonych[161]. Faktu tego nie skrywał także szef MSZ Anatolij Złenko.

Relacje między obu państwami – zdaniem ukraińskich obserwatorów - pozostały bardzo niestabilne i nerwowe. Ludmiła Czekałenko pisze, że „Stany Zjednoczone przejawiały niedostateczne zrozumienie i uświadomienie nowych politycznych realiów, które pojawiły się w Europie po rozpadzie Związku Radzieckiego[162]. Gieorgij Kasjanow przekonuje, że wprost przeciwnie, polityka amerykańska wobec Ukrainy była przemyślana i obliczona na zachowanie stabilizacji na przestrzeni postradzieckiej przy współpracy z Rosją. „Do końca 1993 r. – pisał Kasjanow - USA dość konsekwentnie trzymały się prorosyjskiego kursu w polityce wobec krajów WNP, wychodząc z założenia, ze rola Rosji w rozpadzie ZSRR określa i jej przywództwo w demokratycznych przeobrażeniach postradzieckich republikach. Kurs ten otrzymał nazwę *Russia first policy*"[163].

Najtrudniejszym problemem w stosunkach ukraińsko-amerykańskich była sprawa postradzieckiego arsenału atomowego. Zanim Amerykanie podjęli decyzje o uznaniu

---

[158] Tamże, s. 228-229.
[159] Виталий Портников, *Котлета по-киевски*: http://profil-ua.com/index.phtml?action=view&art_id=1386 [03.11.2011]
[160] Tamże, s. 233
[161] М. Копіленко, *Українсько-німецькі відносини…,* с. 14.
[162] Л. Чекаленко, *Зовнішня політика України…,* с. 159.
[163] Г. Касьянов, *Україна 1991-2007. Нариси новітньої істроії…*, с. 118.

niepodległości Ukrainy, tydzień wcześniej wysłali delegację z sekretarzem stanu Jamesem Bakerem do Kijowa celem zorientowania się w możliwościach zachowania kontroli nad głowicami znajdującymi się na terenie Ukrainy. Główny rozmówca Bakera, minister Złenko, przyznaje, że stopień fachowości zadawanych pytań pozwalał jedynie na ich zapisywanie i składanie obietnic, że odpowiedzi zostaną udzielone w możliwie najkrótszym czasie[164]. Kilka dni po nawiązaniu stosunków dyplomatycznych w Kijowie była delegacja Komitetu ds. Sił Zbrojnych Kongresu USA, która interesowała się jedynym problemem, kto i na jakiej zasadzie ma dostęp do postradzieckiego arsenału atomowego na Ukrainie.

Kwestia broni jądrowej zdominowała pięciodniową wizytę prezydenta Leonida Krawczuka w Stanach Zjednoczonych w dniach 5-9 maja 1992 r[165]. Była to sprawa priorytetowa dla Amerykanów w stosunkach z Ukrainą. Dlatego przekazania broni Rosji żądali niemal w ultymatywnej formie[166]. Ukraina zgadzała się na takie rozwiązanie, lecz żądała od Stanów Zjednoczonych gwarancji bezpieczeństwa i integralności terytorialnej. Budziło to jedynie rozdrażnienie Amerykanów, gdyż nie znajdowali podstaw do takich zobowiązań, a ponadto nie chcieli angażować się w potencjalne konflikty między państwami WNP. Dyplomaci ukraińscy wskazywali jako zagrożenie dla bezpieczeństwa państwa wypowiedzi niektórych polityków rosyjskich w sprawie Krymu[167]. Skala zmian na przestrzeni postradzieckiej, wybuchające kolejne konflikty na Kaukazie i Naddniestrzu, niestabilność polityczna w państwach Azji Centralnej powodowała, że argumenty o zagrożeniu rosyjskim wysuwane na podstawie wypowiedzi drugoplanowych dygnitarzy, nie przekonywały Amerykanów. Separatyzm krymski był jednym z wielu w tej części świata. Natomiast z punktu widzenia Kijowa polityka amerykańska tego okresu wobec Ukrainy kierowała się zasadą: „Rosja przede wszystkim" lub „wyłącznie Rosja"[168].

Jednoczesna presja ze strony USA i Rosji na Ukrainę w sprawie pozbycia się broni jądrowej usztywniła stanowisko Kijowa. Władze Ukrainy zrozumiały, że skoro sprawa ta była tak ważna dla obu mocarstw, to za ustępstwa można przy okazji wytargować coś więcej niż gwarancje bezpieczeństwa. W 1992 r. Stany Zjednoczone odwiedziło ponad trzydzieści ukraińskich oficjalnych delegacji. Do Kijowa przyjeżdżali natomiast kolejni amerykańscy sekretarze stanu do spraw bezpieczeństwa i obrony narodowej. Nieustępliwość ukraińskich

---

[164] А. Злнко, *Дипломатия и политика…,* с. 237.
[165] С. Віднянський, І. Мельмникова, А. Мартинов, О. Горенко, Д. Никифорук, *Зовнишня політика України в умовах глобалізації…,* с. 431.
[166] *Україно-американські відносини (1991-2002), еволюція, характер, основні проблеми*: http://www.refine.org.ua/pageid-3170-1.html [02.11.2011]
[167] А. Злнко, *Дипломатия и политика…,* с. 241.
[168] *Україно-американські відносини (1991-2002)…*

przywódców spowodowała, że Amerykanie w latach 1992-1993 rozważali nawet możliwość wprowadzenia sankcji przeciwko Ukrainie[169].

Nowy prezydent Bill Clinton kontynuował linię swojego poprzednika w sprawie przekazania przez Ukrainę głowic atomowych, lecz zdecydował się prowadzić negocjacje rozbrojeniowe na wysokim szczeblu, wykorzystując argument pomocy ekonomicznej, technicznej i finansowej, w zamian za przekazanie broni. Wizyty w Kijowie w kwietniu 1993 r. delegacji Kongresu oraz w maju doradcy sekretarza stanu Strobe Talbotta wiązały się realnymi propozycjami składanymi stronie ukraińskiej. Wkrótce Kongres uchwalił plan pomocy Ukrainie wielkości 330 mln dolarów, w tym 175 mln na pokrycie kosztów związanych z likwidacją broni jądrowej i 155 mln na reformy ekonomiczne[170]. Amerykanie obiecywali inwestycje na Ukrainie i oczekiwali od władz ukraińskich zabezpieczeń prawnych dla prywatnego kapitału. Wszechobecna korupcja utrudniała bowiem prowadzenie działalności gospodarczej na terenie tego kraju.

Latem 1993 r. sekretarz obrony Les Aspin przyjechał do Kijowa z planem międzynarodowego nadzoru nad rozwiązaniem problemu jądrowego Ukrainy. W październiku sekretarz stanu Warren Christopher podczas wizyty na Ukrainie zaproponował prezydentowi Krawczukowi dołączenie do amerykańskiej inicjatywy w ramach NATO „Partnerstwa dla pokoju", co według niego stanowiłoby formę gwarancji, których domagali ukraińscy przywódcy. W Kijowie gwarancje te uznano za niewystarczające, a Rada Najwyższa ratyfikowała *Układ rozbrojeniowy START-1* i *Protokół lizboński* z własnymi zastrzeżeniami, które pozwalały na zachowanie arsenału jądrowego do czasu uzyskania międzynarodowych gwarancji bezpieczeństwa. Dyplomacja USA w ciągu kilku tygodni wypracowała formułę rosyjsko-amerykańskich gwarancji dla Ukrainy, które zostały zaakceptowane przez 3 państwa podczas spotkania w Moskwie 14 stycznia 1994 r. prezydentów Jelcyna, Clintona i Krawczuka.

W zamian za oddanie broni jądrowej dyplomacji ukraińskiej udało się legitymizować udział Stanów Zjednoczonych w rozwiązywaniu konfliktów ukraińsko-rosyjskich, podwoić kwotę pomocy uchwalonej przez Kongres, zaś Rosji uzmysłowić, że jej relacje z Ukrainą stanowią część stosunków międzynarodowych[171]. Od 1994 r. stosunki ukraińsko-amerykańskie przestały koncentrować się wokół jednego tematu. Amerykanie zaczęli traktować Ukrainę jako potencjalnego partnera w kształtowaniu polityki na obszarze

[169] Л. Чекаленко, *Зовнішня політика України…,* с. 172.
[170] Л. Чекаленко, *Зовнішня політика України…,* с. 159.
[171] *Україно-американські відносини (1991-2002)…*

euroazjatyckim, zwiększali pomoc humanitarną oraz na reformy ekonomiczne, wspierali na jej terenie inwestycje własnego kapitału. Podmiotowość Ukrainy w relacjach ze Stanami Zjednoczonymi stała się szczególnie widoczna za prezydentury Leonida Kuczmy. Nowy kształt stosunków między obu państwami był efektem pracy wybitnych przedstawicieli Amerykańsko-Ukraińskiego Komitetu Konsultacyjnego – Zbigniewa Brzezińskiego, George Sorosa, Henry Kissingera, którzy kierując się z racjami geopolitycznymi wspierali pozycję Ukrainy na arenie międzynarodowej, a zwłaszcza w jej relacjach z Rosją[172].

6. Początek współpracy z Chinami

W pierwszych latach niepodległości dyplomacja ukraińska niewiele uwagi poświęcała krajom Azji, Afryki, czy Ameryki Łacińskiej. Nie była do tego przygotowana ani kadrowo, ani logistycznie, a poza tym kraje z tego obszaru nie miały istotnego wpływu na pozycje międzynarodową Ukrainy. Ukraina szukała w Azji przede wszystkim rynków zbytu dla produktów swojego przemysłu ciężkiego i chemicznego. Wprawdzie w Kijowie dostrzegano rosnące znaczenie Chińskiej Republiki Ludowej i podejmowano działania w kierunku nawiązania bliższej współpracy z tym krajem. Efekty tych zabiegów okazały się dość pozytywne. Dobre stosunki polityczne z Chinami potrzebne były Ukrainie także ze względu na złożone relacje z Rosją.

Chiny uznały państwowość ukraińską 27 grudnia 1991 r. Tydzień później oba kraje nawiązały stosunki dyplomatyczne. W kwietniu 1992 r. podpisano pierwszą umowę międzyrządową o współpracy naukowo-technicznej, zaś w sierpniu o współpracy handlowo-gospodarczej[173]. Przełomowe znaczenie w stosunkach ukraińsko-chińskich miała wizyta prezydenta Leonida Krawczuka w Pekinie trwająca od 29 października do 3 listopada 1992 r. Podpisano wówczas kilka dokumentów, z których bardzo ważne znaczenie miał *Protokół o konsultacjach między MSZ Ukrainy i MSZ ChRL*[174]. Strony zobowiązały się do regularnych konsultacji w sprawach polityki zagranicznej przyjmując za punkt wyjścia wzajemne uznanie integralności terytorialnej i nie mieszanie się w sprawy wewnętrzne partnera. Pierwszy element był istotny dla Ukrainy, drugi zaś dla Chin, bojkotowanych przez demokracje zachodnie za krwawe stłumienie demonstracji studenckich w Pekinie w czerwcu 1989 r.

---

[172] С. Віднянський, І. Мельмникова, А. Мартинов, О. Горенко, Д. Никифорук, *Зовнишня політика України в умовах глобалізації…,* c. 431.

[173] *Стан договірно-правової бази українсько-китайських відносин*: http://www.mfa.gov.ua/china/ua/publication/content/54288.htm [04.11.2011]

[174] *Протокол про консультації між Міністерством Закордонних Справ України та Міністерством Закордонних Справ Китайської Народної Республіки*: http://uazakon.com/documents/date_5d/pg_ifgvwn.htm [04.11.2011]

Najważniejszy był jednak *Wspólny ukraińsko-chiński komunikat* podpisany przez prezydenta Leonida Krawczuka i przewodniczącego ChRL Yang Shangkuna. Strony przyznały sobie klauzulę najwyższego uprzywilejowania w handlu i współpracy gospodarczej, zobowiązały się otwierać banki i przedstawicielstwa firm na terytorium partnera, tworzyć wspólne przedsiębiorstwa, współdziałać na rynkach państw trzecich (p. 5)[175]. Ukraina uznała Tajwan nieodłączną częścią Chin i zobowiązała się nie nawiązywać z jego władzami oficjalnych stosunków. Chiny uznały niezależność i całość terytorialna Ukrainy (p.8). Obie strony osiągnęły w tym zapisie oczekiwane cele polityczne. Główne przesłania *Komunikatu* zostały zawarte we *Wspólnej deklaracji Ukrainy i ChRL* podpisanej w Kijowie 6 września 1994 r. przez nowych szefów państw Leonida Kuczmę i Jiang Zemina. W *Deklracji* pojawiły się ponadto zapisy mówiące, że żadna ze stron nie będzie członkiem sojuszu wojskowo-politycznego skierowanego przeciwko drugiej stronie, ani nie wchodzić w układy z krajami trzecimi celem ograniczenia suwerenności lub bezpieczeństwa partnera (p. 2)[176]. Oba państwa opowiadały się za równością wszystkich krajów w stosunkach międzynarodowych, przeciwko hegemonizmowi i polityce z pozycji siły (p. 4). Można domniemywać, że w tym czasie Ukrainie najbardziej dokuczał hegemonizm rosyjski, zaś Chinom amerykański.

Treść większości podpisanych porozumień międzyrządowych i międzyresortowych wskazywała rzeczywistą wolę obu stron zacieśniania współpracy. Widoczna była zbieżność interesów politycznych i ekonomicznych. Oba kraje, chociaż z innych powodów, były spychane na margines polityki światowej. Istotną przeszkodą była przestrzeń dzieląca Ukrainę i Chiny, pozbawiona infrastruktury uniemożliwiającej przede wszystkim rozszerzanie współpracy gospodarczej. Mimo istniejącej bariery geograficznej w połowie lat dziewięćdziesiątych udało się osiągnąć wielkość wymiany handlowej rzędu 800 mln dolarów, z dodatnim bilansem dla Ukrainy. Znaczną część ukraińskiego eksportu stanowiła broń i był to raczej uboczny efekt chińskiego importu uzbrojenia z Rosji. Po rozpadzie ZSRR Ukraina i Rosja przez kilka lat mogły uzyskiwać niektóre rodzaje broni łącząc podzespoły produkowane w obu krajach. Chiny kupowały wówczas w Rosji corocznie broń o wartości blisko 2 mld

---

[175] *Спільне українсько-китайське комюніке*: http://uazakon.com/documents/date_5d/pg_ifgvwu.htm [04.11.2011]
[176] *Спільна декларація України і Китайської Народної Республіки*: http://uazakon.com/documents/date_6j/pg_gcggwe.htm [04.11.2011]

dolarów[177]. Podstawę eksportu ukraińskiego do Chin stanowiły maszyny, środki transportowe, wyroby metalowe i elektronika wojskowa.

[177] Устина Маркус, *Україно-китайські відносини: повільний, але неухильний поступ*, „Спостерігач", № 1, лютий 1994: http://www.ucipr.kiev.ua/modules.php?op=modload&name=News&file=article&sid=608 [04.11.2011]